

Р.С. Гуревич, В.К. Сидоренко, М.Ю. Кадемія

ЯК ПІДГОТУВАТИ І ЗАХИСТИТИ ДИПЛОМНУ РОБОТУ?

**для студентів педагогічних вищих навчальних закладів
очної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційних
рівнів «бакалавр-спеціаліст-магістр»**

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

ЯК ПІДГОТУВАТИ І ЗАХИСТИТИ ДИПЛОМНУ РОБОТУ?

**для студентів педагогічних вищих навчальних закладів
очної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів
«бакалавр-спеціаліст-магістр»**

ВІННИЦЯ – 2010

УДК 378 (07)
ББК 74.58р30
Г 95

*Рекомендований рішенням ученої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 5 від 24.02.2010 р.).*

Рецензенти:

Сисоєва Світлана Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, чл.-кор. АПН України (Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, м. Київ)

Дубасенюк Олександра Антонівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки (Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Коломієць Алла Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри основ фундаментальних дисциплін (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

Г95

Гуревич Р. С. Як підготувати і захистити дипломну роботу? (для студентів педагогічних вищих навчальних закладів очної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр-спеціаліст-магістр») / Р. С. Гуревич, В. Д. Сидоренко, М. Ю. Кадемія. – Вінниця: ТОВ «Планер», 2010. – 80 с.

ISBN 966-527-184-0

Навчально-методичний посібник розкриває шляхи підготовки та головні положення щодо написання і захисту дипломної роботи студентами педагогічних вищих навчальних закладів (ВНЗ) очної та заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр-спеціаліст-магістр».

Призначений для випускників педагогічних ВНЗ, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр-спеціаліст-магістр». Буде корисним керівникам, консультантам і рецензентам дипломних робіт.

УДК 378 (07)
ББК 74.58р30

ISBN 966-527-184-0

© Гуревич Р. С.
Сидоренко В. К.
Кадемія М. Ю.

© Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ПЕРЕДМОВА

Кількість дипломних робіт (ДР), що виконуються в педагогічних ВНЗ, як відомо, зростає з кожним роком, а на захисті ці роботи одержують незмінно високі оцінки. Підготовка фахівців у магістратурі сприяє збільшенню кількості дипломних робіт, оскільки дипломні роботи тут виконують усі студенти.

Основна причина зростаючого інтересу до ДР полягає в тому, що студенти, певна річ, усвідомлюють значні переваги підготовки і захисту ДР порівняно зі складанням екзаменів. Відомо, що підготовка студентів до державної підсумкової атестації у вигляді іспитів проводиться, як правило, в обмежені строки, причому найбільш інтенсивно лише за декілька днів, що передують тому чи іншому екзамену. Вона не носить творчого характеру, тут явно домінує намагання охопити хоча б всі розділи навчальної програми, причому часто це наносить шкоду глибині засвоєння навчального матеріалу. Державні екзамени, що проводяться за умов порівняно незначних затрат навчального часу на кожного студента, не можуть достатньою мірою охопити весь навчальний матеріал, виявити добуті студентами знання, вміння та навички самостійної роботи та наукового дослідження, дати об'єктивну оцінку ступеню підготовленості фахівця у вищому навчальному закладі. Вони носять фрагментарний, а не навчальний характер, нерідко викликають у студентів негативні емоції.

Перевага ДР полягає, насамперед, у тому, що їх підготовка та захист органічно входять у зміст освіти майбутнього педагога, забезпечують поглиблення і розширення (у галузі певної проблеми) теоретичних знань, практичних умінь, удосконалення навичок самостійної роботи студентів, творчої діяльності і наукових досліджень, вмішують вивчення, систематизацію та узагальнення передового педагогічного досвіду, літературне оформлення результатів виконаної роботи.

Іноді кажуть, що студенти, які виконують ДР в галузі певних, порівняно вузьких проблем, одержують обмежену професійну підготовку. На наш погляд, це не має під собою підстав, оскільки виконання і захист ДР дозволяє студенту не тільки всебічно і глибоко вивчити ту проблему, над якою він безпосередньо працює, а й озброює його життєво необхідними навичками творчого підходу до розв'язання багатьох інших проблем.

Що ж становить собою ДР майбутнього вчителя? Звернемося до педагогічної літератури довідкового характеру.

Дипломна робота – випускна самостійна робота навчально-дослідного

характеру, що виконується студентами, які закінчують гуманітарні вищі навчальні заклади¹.

Дипломною роботою завершується навчання студентів у навчальному закладі. Написання та захист ДР є перевіркою готовності студента до майбутньої професійної діяльності.

Упродовж багатьох років у педагогічних вищих навчальних закладах України склалися різні, часто суперечливі, підходи до визначення мети, змісту і тематики ДР. Для багатьох учительських спеціальностей є випробувані часом типові вимоги до ДР, де враховано особливості їх тематики.

У педагогічних вищих навчальних закладах спеціально не передбачено часу на виконання студентами ДР – її виконання відбувається одночасно з аудиторними заняттями. Такі умови вимагають чіткої організації роботи студентів над ДР, надання можливості виконувати ДР кращим, найбільш підготовленим студентам.

Поступовий і незворотний перехід підготовки вчителів різного фаху в Україні на ступеневу систему (бакалавр-спеціаліст-магістр) вимагає перегляду і суттєвого вдосконалення підходів до організації, підготовки, написання і захисту ДР студентами педагогічних вищих навчальних закладів.

Цей посібник розкриває основні положення методики науково-педагогічних досліджень, у тому числі обробку результатів методами математичної статистики, організацію, підготовку, написання та захист ДР студентами очної та заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр-спеціаліст-магістр» у педагогічних вищих навчальних закладах.

У посібнику узагальнено досвід виконання ДР у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, а також у деяких інших педагогічних університетах.

Автори

¹ Український педагогічний словник / [С.У. Гончаренко] – К.: Либідь, 1997. – С.90

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Державна атестація випускника вищого педагогічного навчального закладу – це визначення фактичної відповідності рівня його професійної підготовки вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ).

Відповідність посадам, які може обіймати випускник вищого навчального закладу, визначається його готовністю до виконання виробничих функцій (здійснення певних типів діяльності) та типових для даної функції завдань діяльності. Кожному завданню відповідає система вмінь щодо вирішення цього типового завдання діяльності. Вищі навчальні заклади повинні забезпечити опанування випускниками системою вмінь для вирішення конкретних типових задач діяльності в процесі здійснення певних виробничих функцій.

Форма державної атестації визначається галузевими стандартами освіти і відображається в навчальних планах. Дотримання визначених державним (галузевим) стандартом освіти форм атестації є обов'язковим. Положення про державну атестацію у вищих педагогічних навчальних закладах освіти для будь-якого напрямку підготовки передбачає кваліфікаційні (випускні) екзамени з фахових дисциплін або захист ДР. Кількість фахових дисциплін, які замінюються дипломною роботою, визначає вчена рада.

Для успішного складання державного іспиту з будь-якого предмета необхідно засвоїти необхідний мінімум знань, передбачених відповідною навчальною програмою. Підготовка і захист ДР вимагає не тільки засвоєння програмного матеріалу, а й всебічне опрацювання спеціальної додаткової літератури, вивчення передового педагогічного досвіду, проведення власного дослідження, належного письмово-графічного оформлення роботи та публічного захисту її основних положень і результатів. Це дає підстави вважати ДР порівняно з державним екзаменом більш відповідальною складовою підготовки фахівця, пов'язаною з виконанням значно більшого обсягу творчої роботи впродовж тривалого часу.

ДР є складовою частиною навчально-виховного процесу, його заключним етапом.

Одержання наукових результатів, оформлених у вигляді специфічного продукту під назвою «Дипломна робота», має свої принципи, методи, технологію.

ДР виконується кожним студентом самостійно і відображає набутий ним за час навчання у вищому навчальному закладі рівень теоретичних знань та практичних умінь, його здатність до самостійної педагогічної творчої

діяльності.

У разі виявлення текстових запозичень, використання ідей, наукових результатів і матеріалів інших авторів без посилання на джерело дипломна робота знімається з розгляду незалежно від стадії проходження без права її повторного захисту.

У процесі виконання ДР здійснюється:

— систематизація, закріплення та розширення теоретичних знань і поглиблення практичних умінь з педагогіки, психології, фахових дисциплін, методики викладання відповідних предметів тощо;

— застосування теоретичних знань під час розв'язання конкретних практичних завдань, що постають перед учителем відповідної дисципліни в реальних шкільних умовах;

— пошук та обґрунтування ефективних форм, методів і методичних прийомів навчання в галузі відповідного предмета;

— поглиблене вивчення конкретної галузі знань для впровадження їх в навчальний процес навчання школярів;

— удосконалення вмінь із самостійної роботи та науково-педагогічного (методичного) дослідження в процесі вирішення актуальних для ДР проблем і розробці пропозицій і рекомендацій на допомогу вчителю або органам освіти.

Тематика ДР має включати розробку основних питань, з якими випускники будуть зустрічатися в процесі педагогічної діяльності. За ступенем складності вони мають відповідати обсягу теоретичних знань і практичних навичок, які студенти одержали під час навчання у вищому навчальному закладі.

ДР виконується на основі глибокого вивчення навчально-методичних (підручники, навчальні та методичні посібники) і наукових (монографії, статті в науково-методичних журналах і збірниках наукових праць, дисертації, матеріали наукових семінарів і конференцій тощо) джерел і нормативно-програмних документів (державні документи про освіту, навчальні плани і програми), а також за результатами самостійної пошукової роботи.

За результатами захисту ДР Державна екзаменаційна комісія (ДЕК) вирішує питання про присвоєння студенту відповідної кваліфікації. Тобто ДР слід розглядати як кваліфікаційний документ, на підставі якого Державна екзаменаційна комісія визначає відповідність знань випускника вищого педагогічного навчального закладу вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця, його готовність до самостійної роботи у загальноосвітньому або іншому навчальному закладі, науковій установці тощо.

Метою дипломної роботи є виявлення нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або ж уточнення відомих раніше, але недостатньо досліджених. Кожна ДР має теоретичну частину, де нові факти складаються в систему і для них виявляються певні принципи, які їх об'єднують. Таким чином, діяльність студента дипломника часто полягає в тому, щоб якісь факти, котрі здаються звичними, побачити під новим кутом зору і в результаті цього побачити те, що від інших залишилося прихованим. Наївно думати, що робота над ДР є безперервним і приємним процесом відкриття нового. Насправді – це наполеглива, важка, тривала, почасти одноманітна робота, пов'язана інколи з розчаруваннями, невиправданими надіями і сподіваннями. Дипломна робота пишеться обов'язково українською мовою.

Наукову інформацію в ДР необхідно викладати найповніше, обов'язково розкриваючи процес і результати дослідження, з детальним описом його методики. Повнота цієї інформації повинна відобразитися в деталізованому фактичному матеріалі з обґрунтуваннями, гіпотезами, історичними екскурсами і паралелями.

Основу змісту ДР має становити принципово новий матеріал: опис відкритих фактів, явищ і закономірностей, а також узагальнення вже відомих даних з інших наукових позицій чи аспектів. З огляду на це, матеріал може містити дискусійні питання, пов'язані з переглядом наявних поглядів та уявлень. Зміст ДР має відповідати вимогам оригінальності, унікальності і неповторності наведених положень.

Характерними ознаками форми викладення змісту ДР є високий ступінь абстрагування, активне застосування засобів логічного мислення, аргументованість суджень і точність наведених даних. Орієнтуючись на читачів, професійна підготовка яких достатня, дипломник повинен увести в текст весь наявний знаковий апарат (формули, графіки, діаграми, схеми, таблиці, рисунки, різні позначення, терміни латинською та іншими іноземними мовами тощо), тобто все, що становить «мову науки», зрозумілу фахівцям. У лінгвістичному оформленні матеріалу треба враховувати особливості наукового стилю мови, головною рисою якого є об'єктивність, що зумовлена специфікою наукового пізнання. Необхідно стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати дослідження, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтології і помилок.

Назва ДР має бути якомога коротшою, відповідати напряму підготовки студента та суті наукової проблеми (завдання), вказувати на мету ДР та її

завершеність. Інколи для більшої конкретизації до назви можна долучити невеликий (4-6 слів) підзаголовок.

Розглянемо далі, як треба готувати ДР до захисту, аби повною мірою задовольнити всі вимоги до неї.

Вибір теми*. Це, вочевидь, найбільш відповідальний етап у діяльності студента-дипломника, оскільки, як правило, визначає майбутню діяльність людини на наступний навчальний рік і вирішальним чином зумовлює результат ДР. Практика показує, що правильно обрати тему – означає наполовину забезпечити успішне її виконання.

У темі дипломної роботи, насамперед, має бути відображена проблема, яка певною мірою показує рух від досягнутого наукою, традиційного, вже існуючого, до нового, досі невідомого.

У процесі обґрунтування актуальності теми ДР важливо від початку з'ясувати основні суперечності чи невідповідності між досягнутим рівнем педагогічного знання і проблемами розвитку теорії і практики. Вони можуть бути зумовлені як відкриттям нових фактів і зв'язків, так і появою запитів практики, що потребує вироблення нових теоретичних знань і положень. Виявити суперечності, які визначають проблему (завдання) дослідження, буває важче, ніж вирішити її.

Істотною вадою багатьох ДР є поверхневий, некритичний аналіз історії питання, літератури з теми роботи і найголовніше – педагогічного досвіду. Аналіз літератури з проблеми дослідження дуже часто підмінюється переліком авторів публікацій, причому не лише тих, котрі насправді досліджували проблему, а й тих, які тільки принагідно щось згадали про неї в своїх публікаціях. У списку інколи вказують науковців з діаметрально протилежними поглядами на проблему та шляхи її вирішення, з аналізу літератури не завжди зрозуміло, який саме аспект проблеми залишився недослідженим або не задовольняє дипломника.

Для обґрунтування необхідності проведення дослідження тієї чи іншої проблеми треба проаналізувати стан її вирішення в педагогічній практиці, вказати на недоліки наявної методики навчання або виховання. Коли дослідник не має для цього достатньої кількості фактів, варто провести констатувальний

---

* Тематика дипломних робіт студентів – випускників ОКР «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» має охоплювати зміст підготовки вчителів у педагогічному ВНЗ, проте будь-яка тематика може слугувати лише орієнтиром, яким повинні керуватися у розробленні тем окремих робіт на кафедрах.

У кожному конкретному випадку тематика дипломних робіт повинна враховувати традиції інституту (факультету) та наявні в ньому наукові школи, але незмінною повинна залишатись умова – спрямування дипломних робіт у будь-якому випадку повинно бути педагогічним, психологічним або методичним і пов'язуватись з навчанням, розвитком і вихованням школярів або студентів.

експеримент. Аналіз педагогічної практики не можна зводити, як це часто буває, до простого звинувачення науковців або педагогічних працівників: вони ще не зробили того, що потрібно дипломнику, чи роблять не так, як він хоче.

Розрізняють такі види тем ДР:

1) теми як результат розвитку проблем, над якими працює конкретний науковий колектив (кафедра або лабораторія). У цьому разі тема ДР може бути складовою колективної теми науково-дослідної роботи;

2) індивідуальні теми, обрані за ініціативою студента чи його наукового керівника або консультанта;

3) індивідуальні теми, що виконуються на замовлення наукових чи освітніх установ.

Найкраще обирати теми першої групи. Замовлені теми, як правило, пов'язані з основними планами науково-дослідних робіт у галузі чи установі. За актуальністю і соціальною значущістю такі теми мають багато переваг перед іншими, тому їх потрібно аналізувати, насамперед, з позицій реальності умов виконання і можливості використання експериментальної бази.

Науковий керівник повинен критично проаналізувати ситуацію щодо вибору теми, за можливості підтримати ініціативу студента, проте ця підтримка має ґрунтуватися на реальній оцінці актуальності теми ДР і не може ставити під загрозу успішне виконання роботи.

Під час обрання теми основними критеріями повинні бути: актуальність, новизна і перспективність; наявність теоретичної і експериментальної бази; можливість виконання теми в певній установі; зв'язок теми з конкретними загальнодержавними планами і довгостроковими програмами (наприклад, Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Державною програмою «Вчитель», Національною доктриною розвитку освіти в Україні); можливість одержання від запровадження результатів дослідження певного технічного, економічного чи соціального ефекту.

У формулюванні теми важливо відобразити об'єкт, предмет і мету дослідження, укрупнену назву завдання, що вирішується, іноді й галузь використання. Неправильне формулювання теми зумовлює довільне тлумачення проблеми і нерідко зводиться до стихійного збирання розрізнених фактів.

Типовими помилками дослідників-початківців є формулювання «безпроблемних» тем. Необхідно визнати, що поширене трафаретне формулювання тем ДР на зрієць: «Удосконалення методики формування ...», «Підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів до ... професійної

діяльності» й ін. Такі розпливчасті формулювання, як «психолого-педагогічні умови» чи «удосконалення методики», не спрямовують на дослідження конкретного аспекту педагогічної теорії або практики і по суті не становлять ніякої проблеми. Вони часто нічого не говорять про те, діяльність кого досліджуватиметься – учнів певного віку, студентів або вчителів. Однак, мабуть, найбільш прикро, що в переважній більшості заявлені «умови» чи «шляхи вдосконалення» не досліджуються, навіть не формулюються в явному вигляді як завдання дослідження і не виносяться на захист. Тема, як правило, актуальна, якщо в науці не було виконано праць, потрібних сьогодні (нові системи вивчення окремих навчальних предметів, інтеграційні процеси в освіті, методи і технології оцінювання навчальних досягнень, новітні педагогічні технології навчання й виховання тощо).

Назви тем ДР нерідко перенасичені штучно ускладненою термінологією, мають наукоподібний характер, сформульовані стилістично недбало, а часто й недостатньо грамотно. Варто уникати занадто довгих назв. Інколи, як виняток, доцільно сформулювати назву двома реченнями: у першому подати сутність роботи, а в другому – об'єкт використання результатів досліджень.

Обравши тему, студент-дипломник має усвідомити сутність пропонованої ідеї, її новизну й актуальність, теоретичну цінність і практичну значущість. Це суттєво полегшує оцінку й остаточне затвердження обраної теми.

Говорячи про новизну ідеї (а отже, й теми), не треба забувати відоме положення, що не все нове є обов'язково прогресивним, як і все старе – консервативним. **Наукова новизна** ДР – це ознака, наявність якої дає авторові підстави використовувати поняття «вперше» в процесі характеристики одержаних ним результатів і проведення дослідження загалом. Поняття «вперше» означає в науці факт відсутності подібних результатів до їх публікації. Вперше може проводитися дослідження на оригінальні теми, раніше в тій чи іншій галузі наукового знання не досліджувані.

Наукова новизна виявляється для багатьох галузей науки у вперше сформульованих і змістовно обґрунтованих теоретичних положеннях, прикладних розробках, які впроваджені в практику і суттєво впливають на досягнення нових соціально-економічних результатів. Новими можуть бути лише ті положення досліджень, що сприяють подальшому розвитку науки або окремих її напрямів. Новизна ДР полягає у введенні в науковий обіг досі не використовуваних джерел, з'ясуванні генезису розвитку тієї чи іншої галузі знань, розкритті закономірностей та основних шляхів розвитку науки і техніки.

Інколи дипломники побоюються, чи ще хтось не пише ДР на обрану ними

тему. Такі побоювання часто марні, адже природно, що актуальною темою можуть одночасно займатися кілька дослідників. Досвід показує, що не можуть двоє людей, не пов'язані один з одним, однаково вирішити певну наукову проблему. Принципи вирішення проблеми, зміст теоретичної і практичної частин дослідження, методика експеримента обов'язково будуть різними.

Найбільш типові помилки, які роблять дипломники й їхні керівники:

– новизна підміняється актуальністю теми, її практичною і теоретичною значущістю;

– стверджується, що вказане питання не розглядалося в конкретних умовах, наголошується на його особливій важливості для практики; висновки до розділів мають характер констатації і є самоочевидними твердженнями, з якими не варто сперечатися;

– немає зв'язку між одержаними раніше і новими результатами, тобто наступності в дослідження.

За місцем одержаних знань з відомих наукових даних можна виокремити три рівні новизни:

- 1) перетворення відомих даних, докорінна їх зміна;
- 2) уточнення, конкретизація відомих даних, поширення відомих результатів на новий клас об'єктів, систем;
- 3) розширення, доповнення відомих даних.

Рівень перетворення характеризується принципово новими в певній галузі знаннями, які не лише доповнюють відомі положення, а й є чимось самостійним. Самоперевірку цього рівня можна здійснити, поставивши питання: «Невже ніхто ніколи цю проблему не вирішував?». На цьому рівні суттєво важливо розрізнити два варіанти новизни: дискусійно-гіпотетичну та загальноновизнану. В першому випадку результати ще не переконливо доказові, не мають достатніх всебічних конкретизацій і нерідко натрапляють на протидію, оскільки наведені факти не піддаються новаторському науковому поясненню. Внаслідок цього залишається сумнів щодо справедливості таких наукових ідей.

На рівні доповнення новий результат розширює відомі теоретичні або практичні положення, додає до них нові елементи, доповнює знання в певній галузі без зміни їх сутності.

На рівні конкретизації новий результат уточнює відоме, конкретизує окремі положення, що стосуються поодиноких випадків. На цьому рівні відомий метод, спосіб можуть бути розвиненими і поширеними на новий клас об'єктів, систем, явищ.

Таким чином, практично будь-яка актуальна науково-дослідна тема може забезпечити виконання ДР. Все залежить від глибини і широти її розроблення, а отже, від дипломника. В минулому однією з прикмет актуальності теми була належність її до плану науково-дослідних робіт кафедри, де прикріплений дипломник. Нині ця ознака дещо втратила свою інформативність.

Дуже часто дипломники вбачають наукову новизну свого дослідження в тому, що в ньому «вперше» вивчалася певна проблема, історія розвитку освітнього процесу чи явища, педагогічні погляди якогось діяча. Цим наукова новизна підмінюється суто інформативною. Вивчення певної проблеми аж ніяк не означає, що в процесі її дослідження буде одержане певне нове наукове знання, а не звичайна додаткова інформація, яка нічого істотного не додає до вже наявної. Іноді науковою новизною дипломники вважають «оригінальність» опрацьованої методики запропонованої моделі, алгоритму, концепції тощо. Однак оригінальність не обов'язково пов'язана з науковою новизною.

У багатьох ДР новизна подається у вигляді короткої анотації зробленого, з якої важко зрозуміти, що ж конкретно дослідив автор. Поширений також інший недолік: механічний опис наукової новизни, коли в ній повторюють завдання дослідження.

Даючи оцінку практичного значення обраної теми, треба знати, що це значення залежить від характеру конкретного наукового дослідження.

Практичне значення ДР може проявитися в наявності нових, науково обґрунтованих та експериментально апробованих методів, методичних прийомів або засобів удосконалення конкретних аспектів навчально-виховного процесу в навчальних закладах. Сюди ж відносять дослідження з наукового обґрунтування нових і розвитку діючих систем, методів і засобів того чи іншого виду діяльності, контролю якості і результативності навчальних досягнень, вдосконалення структури уроку та його окремих компонентів тощо.

Форми впровадження наукових результатів методичного характеру можуть бути різноманітними. Ось лише деякі з них: нормативні і методичні документи, навчальні програми, навчальні і методичні посібники, пропозиції щодо вдосконалення змісту і навчально-методичного забезпечення конкретних навчальних предметів; рекомендації стосовно вдосконалення механізмів управління освітніми процесами та ін.

Складання плану ДР. Від початку роботи дипломнику необхідно мати план роботи, хоча б попередній, тобто такий, що буде декілька разів коригуватися. Робочий план ДР авторові допомагає скласти його науковий керівник. Обов'язком останнього є також складання календарного графіка

роботи дипломника. Крім цього, науковий керівник рекомендує необхідну літературу, довідкові, архівні і статистичні матеріали й інші джерела за темою; проводить систематичні, передбачені розкладом бесіди і консультації; оцінює зміст виконаної ДР як частинами, так і загалом; дає згоду на подання ДР до захисту. Отже, керівник надає наукову і методичну допомогу, систематично контролює виконання роботи, робить необхідні корективи, дає рекомендації щодо доцільності прийняття того чи іншого рішення, а також робить висновок про готовність ДР.

У творчому дослідженні, яким є і ДР (план завжди має динамічний, рухливий характер, не може і не повинен сковувати розвиток ідей та задуму дослідника, забезпечує певний чіткий і визначений науковий напрям у роботі.

Варто зазначити, що більшість дипломників має кілька планів, розрахованих на різні терміни, наприклад, на навчальний рік, семестр, тиждень, день. Кожен використовує власні способи фіксації виконання окремих пунктів плану, щоб нереалізовані пункти можна було перенести в наступний період. Складаючи будь-який із планів, треба враховувати реальні можливості виконавця, бажане не повинно підміняти дійсність.

З урахуванням специфіки творчого процесу до плану дослідження вносять усе, що можна заздалегідь передбачити. Звісно, в науці можливі і випадкові відкриття, але не можна будувати наукове дослідження, орієнтуючись на випадковість. Наукове дослідження не може здійснюватися без плану. Лише планове дослідження дає змогу надійно, крок за кроком, глибоко пізнавати нові об'єктивні закономірності оточуючого світу.

Досвід показує, що за весь період роботи над ДР можуть бути складені плани кількох видів. Робочий план починається з розробки теми, тобто задуму наукового дослідження. Можливо, що підґрунтям такого задуму буде лише гіпотеза, тобто припущення, викладене на основі як інтуїції (передчуття), так і попередньо розробленої версії (тобто на повідомленні чогось з метою попереднього пояснення) Навіть така постановка справи дасть змогу систематизувати та впорядкувати всю наступну роботу.

Попередній робочий план дає характеристику предмета дослідження лише в основних рисах. Надалі такий план може і повинен уточнюватися, проте основне завдання, що стоїть перед роботою загалом, повинно змінюватися якомога менше.

Робочий план має довільну форму. Як правило, це план-рубрикатор, що складається з переліку розташованих у колонку рубрик, об'єднаних внутрішньою логікою дослідження обраної теми. Такий план використовується

на перших стадіях роботи, даючи змогу ескізно представити досліджувану проблему в різних варіантах.

На пізніших стадіях роботи можна скласти план-проспект, тобто реферативне викладення розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися весь зібраний фактичний матеріал. Доцільність складання такого плану визначається тим, що шляхом систематичного включення постійно нових даних його можна довести до заключної структурно-фактологічної схеми роботи.

Результати окремих етапів дослідження можуть бути виголошені на конференціях і семінарах, засіданнях відповідних кафедр з публікацією тез доповідей або повніших матеріалів, що є свідченням апробації результатів і пріоритету наукової розробки.

Самооцінка результатів дослідження. Кожний передбачуваний науковий результат дипломникові необхідно оцінити так, ніби він є рецензентом своєї роботи. Як здійснювати такий аналіз? Ставши ненадовго на позицію рецензента, за кожним результатом відзначити: коротку суть наукового результату; його новизну; достовірність; практичну значимість; джерело, в якому опублікований результат; обґрунтування пріоритету.

В процесі обґрунтування новизни обов'язковим є порівняння з близькими результатами інших дослідників. Описуючи практичну значимість, треба вказати форму і масштаби впровадження наукового результату.

В процесі тривалої роботи над ДР студент проглядає, читає, вивчає багато літературних джерел (до 100). З них він виписує формули, графіки, таблиці, рисунки, окремі факти, фрази, думки, концепції та ін. Ці виписки бувають інколи відправними у викладенні власних результатів, аргументом в обґрунтуванні наукової позиції тощо, в зв'язку з цим необхідно перевірити, чи всюди стоять посилання на першоджерела, чи може сторонній читач відокремити особисті результати дипломника від запозичених.

У ДР студент зобов'язаний робити посилання на автора і джерело, звідки він запозичує матеріал чи окремі результати. Використовуючи в ДР ідеї або розробки, що належать іншим авторам, дипломник повинен зазначити це в своїй роботі. У разі використання без посилання на автора і джерело запозиченого матеріалу (цитат, таблиць, формул, графіків та ін.), як усе зазначалося ДР знімається з розгляду, а дипломну встановлюється незадовільна оцінка.

2. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНИХ РОБІТ

Оскільки ДР передбачає необхідність проведення певного наукового дослідження, вона вимагає від студента володіння основними методами наукового дослідження, початкові поняття про які він одержав на попередніх курсах під час вивчення загальної, вікової та педагогічної психології, педагогіки, викладання відповідного предмету тощо, а також спеціальних курсів «Методи наукового дослідження», «Методологія і методика наукових досліджень». Дипломники, які приступають до виконання ДР, мають досить такі поверхневу уяву про методику наукового, в тому числі й педагогічного, дослідження. Тому вміння використовувати методи наукового дослідження треба формувати за допомогою керівників під час виконання студентами ДР.

Отже, найважливішими методами досліджень, що використовують студенти під час виконання ДР, є такі:

- 1) теоретичні методи дослідження (аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння, доведення тощо);
- 2) вивчення літературних, архівних та інших джерел;
- 3) педагогічні спостереження за діяльністю вчителів, викладачів і учнів;
- 4) бесіди з вчителями, викладачами, майстрами виробничого навчання, керівниками навчальних закладів, учнями;
- 5) вивчення навчально-методичної документації навчальних закладів (планів, журналів успішності, протоколів засідань педрад, методичних нарад, семінарів, журналів взаємовідвідувань навчальних занять тощо).
- 6) вивчення продукції навчально-трудової діяльності учнів (об'єктів праці, креслень, письмових робіт і т.ін.);
- 7) педагогічний експеримент;
- 8) математичні та статистичні методи обробки даних.

Найбільш продуктивним є комплексне використання цих методів, хоча треба мати на увазі, що в залежності від особливостей і змісту теми дослідження, специфіки навчальної і конкретних умов окремі методи можуть мати переважне значення.

Далі ми обмежимося розглядом найбільш розповсюджених методів педагогічного дослідження, маючи на увазі, що саме вони найцікавіші для студентів педагогічних вищих навчальних закладів.

Праця над ДР, як правило, починається з вибору та первинного

ознайомлення з необхідною літературою. В усіх рекомендаціях та інструкціях підкреслюється, що ДР виконується на основі глибокого вивчення літератури з філософії, психології, педагогіки, методики викладання, спеціальних предметів тощо (підручники, навчальні посібники, монографії, періодична література, науково-популярна, література іноземними мовами, нормативні документи і т. ін.)

Студенти-дипломники зазвичай уже мають деякі навички складання бібліографії із заданої проблеми, вивчення монографічної та періодичної літератури та інших джерел, які вони набули під час написання рефератів, підготовки курсових робіт тощо. На жаль, ці навички ще не досить досконалі, тому керівники ДР повинні надавати студентам реальну допомогу.

Для складання бібліографії за темою ДР студенти використовують наявні в бібліотеках **систематичні** каталоги, в яких назви видань розміщені за галузями знань; **алфавітні** каталоги, в яких карточки на книги розміщені в алфавітному порядку прізвищ авторів; **предметні** каталоги, що містять назви творів за конкретними проблемами і спеціальностями, а також різноманітні бібліографічні довідникові видання (покажчики з окремих тем і розділів), посилання в підручниках, монографіях, енциклопедіях, енциклопедичних словниках і т.д. Для відбору потрібної періодичної літератури слід звертатися до переліків статей, що надруковані протягом року, які щорічно розміщуються наприкінці останнього номеру журналу. Перелік нормативної літератури складається за спеціальним періодичним виданням Міністерства освіти і науки України («Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України»). Рекомендації про використання архівних матеріалів студент зазвичай одержує від керівника ДР.

У першу чергу студент-дипломник має ознайомитись з державними документами: Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» тощо відповідними Указами Президента України та Постановами Кабінету Міністрів України, Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті. Потім визначаються матеріали, в яких відображено результати проведених спеціальних досліджень і викладено теоретичні основи питань, що вивчаються, надруковані в монографічній літературі та періодичних виданнях (наукових записках статей і документів, матеріалах наукових конференцій, журнальних і газетних статтях і т.д.), а також (у разі необхідності) архівні матеріали. Слід стимулювати роботу студентів-дипломників над оригінальними літературними джерелами, написаними іноземними мовами. У випадках відсутності необхідної

літератури в місцевих бібліотеках, її можна замовити за допомогою міжбібліотечного абонементу (МБА).

Щоб полегшити подальшу роботу, студент-дипломник складає бібліографічні картки літературних джерел. Для цього можна використовувати спеціальні бланки (такі, як у бібліотечних каталогах) або невеличкі аркуші (розміром приблизно 120 x 175 мм) цупкого паперу. Є загальноприйняті правила опису джерел у списках літератури з єдиною пунктуацією та скороченнями (Бюлетень ВАК України, 2008, № 3); цих правил слід дотримуватися й під час складання бібліографічних карток (див. додаток А). До бібліографічних карток вносять короткі анотації літературних джерел, де занотовують головні питання, що викладені у книзі або статті, та висновки про дану роботу. Розміщені в спеціальних ящиках, спеціалізовані за розділами, такі картки складають бібліографічну картотеку з теми.

Далі студент-дипломник приступає до вивчення літературних джерел. Початковий етап роботи з літературою – загальне знайомство зі змістом книг і статей за темою. Слід попередити студента про недоцільність починати ознайомлення з детальним вивчення окремих джерел. Спочатку треба лише в загальних рисах ознайомитися зі змістом головних літературних джерел. Важливо знати й порядок вивчення літератури: в більшості випадків починають зі знайомства з працями більш загального характеру, а потім переходять до джерел, де висвітлюються будь-які часткові проблеми. Найчастіше вивчення літературних та інших джерел здійснюється в історико-хронологічній послідовності, проте іноді доцільно спочатку ознайомитись з новішими публікаціями, щоб мати можливість більш об'єктивно оцінити історичний аспект постановки проблеми.

На другому етапі вивчення літературних джерел студент вдається до більш глибокого їхнього вивчення шляхом повторного читання. Тут виділяються головна думка та основні положення, що висуваються автором книги або статті, здійснюється їх аналіз і осмислення. Поглиблене знайомство з літературними джерелами дозволяє критично проаналізувати наявні в них відомості, співставити їх з даними, відомими з раніше вивчених матеріалів і власних спостережень, спробувати визначити свою точку зору на розглядувані проблеми.

Вивчення літератури з теми ДР не висуває перед студентом завдання заучування прочитаного. Автор ДР, звісно, має добре орієнтуватися в спеціальній літературі, проте для цього недостатньо сподіватися лише на можливість своєї пам'яті. Тому під час повторного читання слід вести записи

прочитаного, обов'язковими вимогами до яких слід уважати певну систему й стислість, що полегшують їхнє використання.

Під час підготовки ДР дуже зручно вести ці записи на спеціальних картках, на кожній з яких фіксується матеріал з певного окремого питання з різноманітних літературних джерел. Цей матеріал може з часом поповнюватися, поновлюватися, замінюватися іншим. Найрозповсюдженішими формами записів на картках є конспекти, тези, уривки з тексту (цитати), переліки цифрових даних і хронологічних відомостей. Методика складання конспектів і тез достатньо детально викладена в багатьох спеціальних посібниках з організації самостійної роботи з літературою і має бути відомою студентам – старшокурсникам. Тому ми лише обмежимося короткими нагадуваннями про специфіку цих записів у картках під час роботи над ДР.

Конспектом називають стислий виклад будь-якого тексту. В дослівному перекладі з латинської «конспектус» (конспект) означає **огляд**. Отже, конспект становить огляд прочитаного, в якому подається послідовний опис головного змісту книги або статті в оповідній формі. Обов'язкова вимога до записів у формі конспекту – їхня стислість, вони виражають, насамперед, головні ідеї та їхню аргументацію без деталей і дрібниць. Висловити думки автора стисло й точно буває не так просто. Тому під час конспектування слід дуже уважно ставитись до формулювань, підбору слів і виразів, пам'ятуючи, що в конспекті окремі фрази і навіть окремі слова мають більше значення, ніж у ґрунтовному і ретельному викладі.

Теза – це основоположне положення, що стисло викладає одну з головних думок твору. В тезах зміст літературного джерела викладається в ще більш короткій формі, ніж у конспекті, і тези посідають ніби проміжне місце між конспектами і планом.

На картках можна записувати й цитати, тобто дослівні уривки з оригінального тексту книги або статті. Такі витяги є корисними для посилань на висловлювання авторитетних осіб (науковців, фахівців і т.ін.) у випадках необхідності обґрунтування й підкріплення своїх власних думок або для критики положень, що містяться в літературних джерелах. У цитаті повинна бути чітко висловлена думка автора, тому не можна наводити цитати у вигляді неповних фраз, що вихоплені з контексту, оскільки це може привести до спотворення змісту. Цитати, що записуються на картках, беруться в лапки, супроводжуються посиланнями на джерело; пропуски й незавершені фрази в тексті цитати, що допускаються з метою її скорочення, (без спотворення змісту), замінюються трьома точками. Наприклад: «Водночас проблеми і

обмеження комп'ютерної технології навчання, заснованої на принципі конструктивізму в психології ..., обумовлені характером діяльності учнів, який не регулюється.... Тому актуальною в розробці цих технологій навчання залишається проблема перетворення ігрової мотивації діяльності дітей у повноцінно здійснювану і внутрішньо мотивовану навчальну діяльність».²

Отже, на картках у вигляді конспектів, тез і дослівних уривків записують найважливіші положення, визначення, висновки, рекомендації, цікаві приклади, фактичний матеріал і цифрові дані, що містяться в літературних джерелах. Записи на картках, складені на основі вивчення монографічної літератури, в разі необхідності можуть доповнюватися різноманітними відомостями з довідкової літератури (енциклопедій, енциклопедичних словників, збірників документів та ін.). Якщо автору ДР доводиться працювати з архівними матеріалами, то у відповідних картках записують витяги з архівних документів, а за умови необхідності і повністю їх тексти з обов'язковою вказівкою назви документів, архіву, з якого вони узяті, номера фонду зберігання, опису справи й аркуша.

Праця студента-дипломника з літературними джерелами не завершується їхнім вивченням за попередньо складеним переліком. Автор майбутньої ДР повинен уважно слідкувати за новинками монографічної, періодичної, фахової літератури та проводити її вивчення у відповідності з перерахованими вище рекомендаціями.

Вивчення літератури, а за необхідністю й архівних джерел становить підготовчий етап роботи над ДР, необхідний для створення ґрунтовної документальної бази подальшого дослідження, одним із найважливіших методів якого є спостереження й самоспостереження.

Спостереження полягає в цілеспрямованому сприйманні фактів, процесів або явищ, що може бути безпосереднім, яке здійснюється за допомогою чуттєвих органів спостерігача, або опосередкованим, що засноване на інформації, яка одержується від різноманітних приладів і засобів спостереження, а також інших осіб, які здійснюють безпосереднє спостереження.

Під час спостережень важливе значення має чітке виділення об'єкта, що вивчається, постановка цілей, визначення системи спостереження. Зазвичай обирають будь-які процеси: соціальні, педагогічні, фізичні, технологічні тощо. Мета спостереження полягає в переважній увазі спостерігача на окремих

² Тихонова Т. В. Нові інформаційні технології навчання. Освітні технології: [навч.-методич. посіб.] / Т. В. Тихонова. [за заг. ред. докт. пед. наук О. М. Пехоти] – К.: А.С.К. – 2001, с. 175.

сторонах процесу, що вивчається, або діяльності, скажімо, методики роботи вчителя, ступеня активності учнів у пізнавальній діяльності і т. ін. План спостереження забезпечує його систему, допомагає виділити послідовність дій спостерігача, визначити їхню тривалість і періодичність. План дисциплінує спостерігача, встановлює, за чим треба спостерігати, з якою метою, протягом якого часу, можливі результати спостережень і способи їхньої фіксації.

Спостереження градують в залежності від різноманітних ознак, що кладуть в основу класифікації. Так, за часом здійснення спостереження можуть бути неперервні та дискретні, за об'ємом – широкі та вузькоспеціальні, за типом зв'язку спостерігача та тих, за якими ведеться спостереження – невключені та включенні. Під час невключеного (або відкритого) спостереження позиція спостерігача буває відкритою. Ті, за ким спостерігають, усвідомлюють присутність, розуміють, що за ними здійснюють спостереження, й це може деякою мірою спотворювати природний перебіг процесу (скажімо, навчально-виховного), у зв'язку з чим не буде виконуватися головна умова наукового спостереження – його об'єктивність. Більш ефективним є включене (або скрите) спостереження, коли діяльність тих, за ким спостерігають, здійснюється в природних умовах, а дослідник виступає як учасник цієї діяльності або її керівник.

Самоспостереження має ту особливість, що той, за ким спостерігають, скажімо, учень за завданням спостерігача (вчителя) є учасником дій останнього й, таким чином, співучасником наукового дослідження. Психологічною основою самоспостереження є підконтрольність дій людини з боку її свідомості. Однак самоспостереження завжди характеризується певною суб'єктивністю, внаслідок чого одержані під час самоспостереження результати необхідно співставляти з даними об'єктивного спостереження або інших методів дослідження.

Успішне виконання плану спостережень багато в чому залежить від умінь спостерігати та правильно оцінювати факти й явища, що спостерігаються. Спостереження завжди пов'язане з тим, як уявляє собі спостерігач його цілі, призначення, зміст і очікувані результати, якою мірою дані спостереження співпадають з передбачуваними, як треба пояснити їх невідповідність точці зору спостерігача та відомостям, що одержані з літературних джерел.

Спостерігачу треба фіксувати перебіг спостереження, не розраховуючи повністю на свою пам'ять. Зараз є чимало способів запису здійснюваних досліджень та їх результатів. Використовуються, наприклад, протокольні записи, котрі становлять свого роду фотографію процесу, що спостерігається

(урок математики, біології, літератури, позаурочний захід і т.ін.), фрагментарні записи окремих елементів процесу, щоденники спостерігача, записи за допомогою схем, таблиць, матриць і технічних засобів (аудіовізуальної апаратури, лічильників і спеціальних пристроїв). Студентам-дипломникам рекомендуємо вести систематичні записи спостережень у спеціальних журналах (зошитах) з використанням доступних технічних засобів (фотоапаратів, відеоапаратури, диктофонів тощо). Дуже корисним під час спостережень є використання відеокамери, за допомогою якої можна зробити запис уроку з певного предмету, заняття гуртка, технічного турніру тощо для наступного аналізу цих елементів навчально-виховного процесу.

Висловлене вище стосується також і самоспостереження, організація та проведення якого викликає в студентів більш значні труднощі, ніж виконання спостережень, особливо в зв'язку з тим, що самоспостереження доволі часто використовуються під час постановки експеримента (головним чином, педагогічного).

Спостереження як метод наукового дослідження використовується часто, має сильні переваги та деякі недоліки. До переваг спостереження відносимо можливість як цілісного вивчення об'єкта, так і окремих його особливостей у природних умовах, незалежність правильно організованого спостереження від суб'єктивних передумов і спрямованостей спостерігача, перспектива використання результатів спостереження для вдосконалення управління процесом, що є особливо цінним для навчально-виховного процесу. Разом з цим, цей метод описує лише зовнішні прояви процесу, що спостерігається, і не визначає суттєвих зв'язків, що лежать у його основі, не дозволяє спостерігачу активно втручатися у перебіг подій та змінювати ситуацію, яка складається. Тому результати спостережень повинні співставлятися з даними, які одержані за допомогою інших методів дослідження.

Крім спостереження під час підготовки ДР використовують **метод опитування** в усній формі (бесіди та інтерв'ю) і у вигляді письмового або анкетного опитування. Використання бесід та інтерв'ю вимагає від дослідника чітко поставленої мети, головних і допоміжних питань, створення необхідного морально-психологічного клімату й довіри, вміння спостерігати за перебігом бесіди або інтерв'ю та спрямовувати їх у потрібному напрямі, здійснювати записи інформації. Під час інтерв'ю необхідно враховувати труднощі з постановкою уточнюючих запитань, які більш широко використовуються під час усного анкетування за допомогою бесіди.

Особливості анкетного опитування: можливість охоплення більшої

кількості опитуваних осіб, строгий добір питань, однакових для всіх респондентів, і навіть можливих стандартних відповідей на ці запитання, відсутність необхідності особистого контакту дослідника з опитуваними, оскільки за його дорученням анкетування можуть здійснювати інші особи, та можливість широкого використання математичних методів обробки результатів анкетного опитування. Анкетування успішно використовується для одержання інформації про типовість різноманітних явищ у процесі навчання і виховання учнів, причому є вимоги до використання анкетування в цих цілях, а саме:

- добір запитань, які найбільш повно характеризують явище, що вивчається, й надають достовірну інформацію;
- використання як прямих, так і опосередкованих запитань (наприклад, «Чи подобається вам професія вчителя фізики, географії, технологій тощо?» та «Чи згодні ви з тим, що професія вчителя найкраща?»);
- виключення підказок у процесі формулювання запитань;
- попередження двоякого розуміння суті запитань тощо.

Під час використання метода опитування треба забезпечити репрезентативність одержаних висновків, що дозволяє вважати одержану інформацію достатньою для конкретних умов. Отже, метод опитування слугує цілям збирання первинного матеріалу та потребує в перевірці і підтвердженні іншими методами.

Вивчення різноманітної діяльності, в тому числі і педагогічної, здійснюється також **методом рейтингу** або оцінювання тих чи інших явищ або процесів компетентними суддями (експертами). Цей метод становить поєднання опосередкованого спостереження й опитування, до якого залучаються спеціально підібрані експерти, тобто добре кваліфіковані в галузі, що вивчається, особи, спроможні дати об'єктивну оцінку відповідно до встановлених критеріїв. Для деяких досліджуваних осіб разом із методом рейтингу може використовуватися **метод самооцінки** (скажімо, самооцінка вчителями різних аспектів своєї діяльності). Взагалі метод експертної оцінки доволі часто використовується в педагогічних дослідженнях. Скажімо, під час визначення змісту освіти й навчання, коли доводиться розв'язувати питання, пов'язані з прогнозуванням розвитку певних галузей виробництва, а також з виявленням тенденцій у змінах трудових функцій фахівців і об'єктів їхньої праці в майбутньому, то для одержання відповідної інформації використовується один із найбільш ефективних прогностичних методів – **метод евристичного прогнозування**. Цей метод групової експертної оцінки заснований на використанні знань, інтуїції та досвіду кваліфікованих фахівців.

Експертами у цих випадках залучаються провідні фахівці відповідної галузі, керівники підприємств, відділів, лабораторій виробничих підприємств, найкваліфікованіші й досвідчені викладачі вищих і професійно-технічних навчальних закладів тощо.

Різновидом метода рейтингу є розроблений Ю.К. Бабанським метод «педагогічного консиліуму», що полягає в колективному обговоренні результатів вихованості й навченості учнів за певною програмою, колективному оцінюванню тих або інших сторін особистості та можливих відхилень в їхньому формуванні, в колективному виробленні способів ліквідації виявлених недоліків.

У педагогічних наукових дослідженнях важливе значення має і метод вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду. Детальне знайомство з практичним станом проблеми та досвідом роботи в галузі, що вивчається, необхідне під час виконання більшості ДР.

Вивчення досвіду роботи вчителів, викладачів, майстрів виробничого навчання особливо важливе для дипломників, які обрали для виконання теми з педагогіки, методики викладання відповідних предметів, професійної освіти. У передовому досвіді розрізняють два напрями: педагогічна майстерність і педагогічне новаторство. Сутність першого напрямку полягає в цілому, раціональному та комплексному впровадженні в практику виховання й навчання досягнень і рекомендацій педагогічної науки. Педагогічне новаторство передбачає наявність у вчителя, вихователя власних знахідок, нових ефективних прийомів, методів і форм у навчально-виховній роботі. Тому найбільш доцільним, цікавим і корисним є вивчення педагогічного новаторства.

Критеріями передового педагогічного досвіду, на думку російського вченого В.І. Загвязінського, є такі:

1. Новизна у діяльності педагога, що може виявлятися у доволі широкому діапазоні: від розробки нових наукових положень до ефективного використання вже відомих досягнень педагогічної науки та раціоналізації окремих сторін навчально-виховного процесу.

2. Висока результативність й ефективність (якості знань і вмінь, рівня вихованості й розвитку учнів).

3. Відповідність сучасним досягненням педагогіки і методики викладання окремих предметів.

4. Стабільність, тобто стійкість позитивних результатів у процесі деяких змін умов і протягом тривалого часу.

5. Можливість творчого використання досвіду іншими педагогами. Це

означає, що передовий досвід не може бути пов'язаний лише з особистими особливостями автора; він має містити раціональну ідею, яка може бути використана іншими педагогами.

6. Оптимальність досвіду в цілісному педагогічному процесі. Це означає, що передовий досвід повинен бути елементом усієї системи роботи, не відбиваючись негативно на розв'язуванні інших задач, і досягатися за умов відносно економної затрати часу й сил учителів і учнів.

Метод вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду використовує інші методи дослідження, насамперед, такі, як спостереження, усне і письмове опитування, вивчення документів тощо. За допомогою цих методів здійснюється **перший етап** узагальнення передового досвіду, пов'язаний зі встановленням фактів, констатації окремих сторін педагогічної діяльності. **На другому**, більш високому рівні здійснюється класифікація виконаних спостережень, результатів використання інших методів, аналіз і осмислення одержаних матеріалів. **Завершальний (третій) етап** вивчення у виясненні механізму взаємодії різних боків діяльності автора цього досвіду, встановленні причинно-наслідкових зв'язків між ними, характеристики способів взаємної роботи вчителя й учнів, визначення головних ідей, що присутні в роботі вчителя-новатора і можуть бути використані для підвищення ефективності навчально-виховного процесу іншими педагогами. Серйозні недоліки в практиці вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду зазвичай пов'язані з тим, що це вивчення обмежується першим, описовим рівнем.

Вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду аналогічно розглянутим вище методам дослідження дозволяє лише констатувати перебіг явищ і процесів, що вивчаються. Однак, у деяких випадках буває недостатньо обмежитися лише тим новим, що народжується безпосередньо в практиці. Наука повинна йти попереду практики, розробляти нові, більш ефективні шляхи й засоби досягнення сформульованих цілей, перевіряти їх дослідним способом і впроваджувати в практику. Досягається це використанням в широких масштабах такого метода дослідження, як експеримент.

Експеримент передбачає активне втручання дослідника в різноманітні сторони об'єкту вивчення й становить науково поставлений дослід, пов'язаний з спостереженням явищ, що досліджуються, в умовах, які створюються та контролюються дослідником.

Розрізняють два види експеримента: лабораторний і природний. **Лабораторний експеримент** знаходить широке використання в дослідженнях з

точних наук. У той самий час лабораторний експеримент можна використовувати під час деяких психологічних досліджень (у процесі вивчення типологічних особливостей уваги, запам'ятовування, швидкості реакції тощо).

На початку ХХ століття російський психолог А.Ф. Лазурський розробив на основі лабораторного експеримента метод **природного експеримента**, особливість якого полягає в тому, що він проводиться в звичайних, звичних для учнів умовах, без спеціальної апаратури. В умовах школи, ПТНЗ природний експеримент здійснюється зазвичай учителем, викладачем або іншою, добре знайомою учням особою під час навчання або в позаурочній роботі, причому учні не знають про те, що вони слугують об'єктом експериментування.

Природний експеримент, як і лабораторний, дозволяє досліднику змінювати та контролювати деякі умови процесів, що вивчаються, враховувати одержані результати; він знаходить широке використання під час дослідження різноманітних проблем навчання і виховання учнів. Разом з тим, треба враховувати обмежені властивості природного експеримента, оскільки його проведення пов'язане з необхідністю витрати значного часу для встановлення доказовості й достовірності одержаних результатів.

Тому для дослідження питань навчання та виховання взагалі й під час виконання ДР, зокрема, зараз більш широко використовуються різні види психолого-педагогічного експеримента, що склалися на основі експеримента природного. Це такі види: констатувальний, формувальний, контрольний. Вони детально описані в літературі [5; 7; 8; 12].

Слід мати на увазі, що виконання ДР на педагогічну тематику зазвичай не передбачає здійснення складних експериментів, проте навіть проведення порівняно простих експериментів потребує узгодження з органами освіти та керівництвом навчальних закладів.

Педагогічний експеримент, який використовується під час виконання ДР, становить комплексний метод дослідження, що поєднує в себе методи спостереження усного та письмового опитування, рейтингу, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду тощо. Ці складові методу педагогічного експеримента дозволяють на першому етапі дослідження виявити початковий стан теми, а потім об'єктивно та доказово перевірити правильність висунутих положень (гіпотез).

Проведення експеримента в педагогічних дослідженнях потребує ретельної підготовки та організації. Ця підготовка починається з чіткого уявлення дослідником мети, характеру, передбачуваних етапів і можливих результатів експеримента. Вище зазначалась необхідність осмисленої

постановки гіпотези. При цьому слід мати на увазі, що гіпотеза слугує основою проекту вирішення проблеми, що вивчається, визначає його організацію (добір експериментальних груп відповідно до мети та задуму дослідження, їх урівнювання і т.д.).

Отже, в залежності від дослідницького призначення педагогічного експеримента розрізняють такі його види (етапи): констатувальний, формувальний і підсумковий (контрольний). Зупинимося більш детально на перших двох, найбільш вживаних у педагогічних дослідженнях.

Констатувальний етап експерименту проводиться на початку дослідження і його завданням є виявлення стану явища, що вивчається, на практиці, одержання «копії» та побудова його схематичної моделі. Констатувальний експеримент використовує різноманітні методи дослідження (спостереження уроків, бесіди з учителями й учнями, анкетування, вивчення робіт учнів, плануючої документації вчителів, викладачів, майстрів виробничого навчання тощо).

Формувальний етап експерименту виконує головну роль у педагогічному дослідженні. Організується він на основі попереднього вивчення стану проблеми та аналізу результатів констатувального експеримента. Тому можна розглядати констатувальний (попередній) і формувальний експерименти як послідовні етапи єдиного педагогічного експеримента.

Під час формувального експеримента дослідник здійснює коригування висунутої гіпотези та організовує її перевірку, вводячи нові умови та вивчаючи вплив цих умов на підвищення ефективності навчання і виховання. Щоб довести раціональність уведених дослідником умов, здійснюється робота з доволі значною кількістю учнів одразу в декількох експериментальних і контрольних класах (групах). При цьому оговорюють, що нова умова вводиться в експериментальних класах або групах, а в контрольних робота йде за традиційною методикою.

Для забезпечення надійності оцінюваних результатів експеримента та репрезентативності висновків дуже важливо зрівняти за всіма показниками (склад, вік, успішність, об'єм завдань, кількість вправ тощо) експериментальні і контрольні класи (групи) за винятком єдиної відмінності, пов'язаної з новою умовою, що вводиться в експеримент. У цьому випадку різницю в результатах роботи експериментальних і контрольних груп можна пояснити саме цією умовою. Спроби урівнювання складу цих груп досягаються саме за рахунок вибору як експериментальної більш слабкої за підготовленістю групи, що продемонструвала найнижчі показники під час констатувального експеримента,

або за допомогою так званого перехресного експеримента, коли експериментальна і контрольна групи міняються місцями: спочатку експериментальну умову вводять у роботу одного паралельного класу, а інший паралельний клас працює за звичайною методикою; потім, після здійснення контрольного зрізу, коли виявлені позитивні результати в експериментальному класі, вводять ту саму умову в роботу колишнього контрольного класу, а інший клас переводять на роботу за звичайною методикою. І якщо другий контрольний зріз засвідчить значне поліпшення роботи іншого класу при незначному поліпшенні або деякому зниженні результатів у першому класі, то на цій підставі можна стверджувати про ефективність уведеної в експеримент нової умови.

У всіх випадках, щоб виключити вплив суб'єктивних чинників, намагаються зробити так, щоб роботу в експериментальних і контрольних класах здійснював один і той самий учитель (викладач, майстер виробничого навчання).

Отже, педагогічний експеримент, що широко використовується під час виконання дипломних робіт у педагогічних вищих навчальних закладах, збагачує їх зміст. А також, що є найголовнішим – формує в майбутніх учителів навички творчого підходу до педагогічної діяльності та проведення нескладних педагогічних досліджень. Педагогічний експеримент у поєднанні з іншими методами дослідження – спостереженнями, бесідами, анкетуванням, інтерв'юванням, вивченням літературних та архівних джерел, передового досвіду, різноманітної документації тощо – збагачує автора ДР змістовним фактичним матеріалом.

Аналіз зібраних під час дослідження фактів становить справу не менш складну й відповідальну, ніж їх накопичування. Підготовкою до цього аналізу слугує систематизація одержаного фактичного матеріалу та його обробка за допомогою певних методів і на підставі визначених критеріїв [6, с. 58-62].

У дослідженнях, що здійснюються під час виконання дипломних робіт, знаходять широке використання математичні методи, які дозволяють встановлювати не лише якісні зміни, що відбуваються з об'єктами вивчення, а й кількісні характеристики цих змін. Математичні методи дослідження, спираючись на якісні характеристики, доповнюють їх у кількісному визначенні значень величин, що досліджуються.

У педагогічних дослідженнях математичні методи використовуються, насамперед, для вимірювання різних величин. Найрозповсюдженішими в педагогічних дослідженнях є такі види вимірювань:

1. Вимірювання, що засноване на ресстрації.
2. Ранжування.
3. Вимірювання, пов'язані з операцією співвіднесення.

За допомогою математичних методів у деяких випадках визначають середні величини одержаних під час вимірювання показників:

– середнє арифметичне, що характеризує середній рівень знань величини, яка вивчається (наприклад, середньою кількістю помилок у контрольній роботі, виявлених у двох класах);

– медіана, що визначається як показник середини ряду (скажімо, за умови наявності в групі 25 учнів це будуть оцінки результатів тринадцятого учня в списку, де всі учні розподілені за їхніми ранговими оцінками).

Під час оброблення одержаних результатів контрольних завдань (робіт) здійснюють співставлення загальної суми балів (за кожний зріз або по групах), які учні одержали за всю роботу, або до виведення та порівняння середнього балу. Більш точну інформацію про рівень засвоєння навчального матеріалу дає використання під час обробки результатів контрольних робіт так званого коефіцієнта засвоєння, що обраховується за формулою:

$$K = \frac{\text{сума правильних відповідей}}{\text{кількість запитань}} \times 100\%$$

Коефіцієнт засвоєння навчального матеріалу визначається в частках одиниці або в процентах. За значенням коефіцієнта засвоєння дослідник установлює орієнтовну шкалу оцінок, що може змінюватися в залежності від характеру включених у роботу запитань або їх елементів. Наприклад, якщо $K = 1,0 - 0,75$ (або від 100% до 75%) відповідь можна оцінити балами (12-10), а якщо $K = 0,75 - 0,6$ – балами 9-7, від 0,60 – 0,50 – балами 6-4. Нижче 0,50 – балами 3-1.

Під час математичної обробки результатів досліджень використовуються й статистичні методи, до яких відносяться кореляція рангів, обрахування коефіцієнтів взаємної спряженості, ступенів розсіювання середніх величин – дисперсії і т.ін. Враховуючи, що вони потребують від дослідника спеціальної підготовки (в галузі математичної статистики та теорії ймовірностей), ми не розглядаємо їх у даному посібнику, рекомендуючи читачу звернутися до спеціальних літературних джерел, що вказані нижче у списку рекомендованої літератури.

Виникає питання, скільки груп і учнів слід залучати до експеримента? Кількість учнів можна визначити за таблицею великих чисел. Наведемо фрагмент цієї таблиці:

Р Е	0,85	0,90	0,95	0,99	0,995
0,05	207	270	384	663	787
0,04	323	422	600	1036	1231
0,03	575	755	1067	1843	2188
0,02	1295	1691	2400	4146	4924
0,01	5180	6764	9603	16587	19699

Примітка: Р – рівень значущості; Е – допустима похибка

Пояснення. Якщо, наприклад, ми вирішили залучити до експеримента 384 учні (приблизно 12-13 груп), то це значить, що одержані результати можна розповсюдити на 95% усіх учнів досліджуваних навчальних закладів в Україні (загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів), а відхилення середнього рівня успішності по країні від середнього рівня вибірки не перевищує 5% ($E = 0,05$).

Природно, що рамки даної роботи не дають можливості ретельно ознайомити читачів з багаточисельними методами науково-педагогічного пошуку, видами педагогічного експеримента й їхнім використанням у науково-педагогічних дослідженнях, зокрема у дипломних роботах студентів. Для більш детального знайомства відсилаємо читача до різноманітної науково-педагогічної літератури, представленої в списку рекомендованої літератури [1-15].

3. ТЕМАТИКА І ЗМІСТ ДР

Написання і захист ДР засвідчують рівень набутої студентом у вищому навчальному закладі кваліфікації. Набута студентом кваліфікація визначається його придатністю виконувати функції, властиві для професійної діяльності вчителя, викладача, майстра виробничого навчання тощо.

Перелік знань, умінь і навичок учителя, його виробничі функції, типові завдання діяльності наведені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках відповідних спеціальностей (учитель математики, біології, історії, іноземної мови, фізичної культури тощо). Розглянемо в цьому зв'язку орієнтовну тематику дипломних робіт для напряму «Технологічна освіта»^{*} (спеціальність – вчитель трудового навчання).

Відомо, що трудове навчання це загальноосвітній предмет, який сприяє розвитку особистості учня через розв'язання таких загальношкільних завдань, як трудове виховання, політехнічна освіта, профорієнтація, формування творчого ставлення до праці та поєднання навчання з продуктивною працею. Тому рівень професійної придатності випускників вищого навчального педагогічного закладу за напрямом «Технологічна освіта», в першу чергу, повинен визначатись умінням розв'язувати кожне з цих завдань окремо або в їх сукупності.

За своєю спрямованістю ДР за напрямом «Технологічна освіта» можуть бути трьох основних типів:

1. Дипломні роботи, що опрацьовують теоретичні питання трудового або професійного навчання, в тому числі історичні дослідження, поліпшення змісту форм і методів трудового навчання, проблеми міжпредметних зв'язків, інтеграції знань учнів, наступності трудового та початкового професійного навчання за спеціалізацією, проблемного навчання тощо. Теми ДР такого типу повинні мати такі формулювання: «Історія розвитку трудового навчання в Україні», «Міжпредметні зв'язки трудового навчання та природничо-математичних дисциплін у школі», «Проблемне навчання на уроках трудового навчання», «Інтеграція знань учнів про властивості конструкційних матеріалів» і т. ін.

2. Дипломні роботи, пов'язані з проектуванням навчально-виховного процесу, який передбачає вивчення конкретної теми (розділу) трудового (професійного) навчання учнів. Теми ДР такого типу повинні мати таке

^{*} Вибір напряму «Технологічна освіта» зумовлений тим, що авторам ця предметна галузь є найближчою за науковими інтересами та викладацькою діяльністю

формулювання: «Зміст і методика навчання учнів VI класу технології обробки металів», «Зміст і методика навчання учнів V-VII класів елементів графічної грамоти на уроках трудового навчання», «Зміст і методика навчання учнів V-VII класів української народної вишивці».

3. Дипломні роботи, спрямовані на розв'язання окремих психолого-педагогічних, методичних або навчально-технічних проблем, пов'язаних з декількома темами (розділами) трудового (професійного) навчання, з окремими складовими частинами або з усією системою трудової (професійної) підготовки учнів. Це може бути формування технічних понять або практичних умінь, розробка оснащення до занять тощо. Теми дипломних робіт цього типу повинні мати таке формулювання: «Зміст і методика формування у школярів технічних понять на уроках трудового навчання», «Профорієнтаційна робота із школярами на уроках трудового навчання», «Розумовий розвиток школярів на уроках трудового навчання», «Розроблення комплексу засобів навчання до теми «Електротехнічні роботи»».

Загальношкільні завдання трудового навчання в ДР можуть розв'язуватись на основі конкретного матеріалу, залежно від якого може підсилюватись педагогічний, психологічний, методичний або технічний аспекти роботи. Можливі такі варіанти завдань, коли окремі частини дипломної роботи набувають більшого або меншого значення, або навіть відсутні – це компенсується за рахунок інших частин. Таким чином загальний обсяг роботи конкретизується з урахуванням обраної теми.

Проте, яке б із завдань трудового навчання не виходило на перший план, ДР повинна містити методичні рекомендації щодо організації та здійснення конкретної навчальної або позанавчальної роботи.

Саме рівнем розробки таких рекомендацій повинна визначатись загальна оцінка всієї ДР.

Психолого-педагогічна та методична спрямованість ДР повинна знаходити відображення у формулюванні її теми.

Зміст ДР повинен відповідати таким вимогам:

- 1) відображати сучасний стан та перспективи навчання, виховання та профорієнтації учнів;
- 2) урахувати сучасні досягнення у галузі основ виробництва або сфери обслуговування та бути оформленою у відповідності з вимогами стандартів;
- 3) включати аналіз наукових джерел, педагогічного досвіду знаних вчителів та власного досвіду за темою роботи;
- 4) містити дані, здобуті студентом у процесі педагогічного дослідження

щодо застосування різних методів узагальнення результатів, обґрунтування висновків для працівників системи освіти;

5) бути, по можливості, комплексною, тобто включати психолого-педагогічну, методичну, розрахунково-графічну та практичну частини, які взаємопов'язані між собою.

ДР складається з пояснювальної записки, графічної частини у вигляді ілюстративних матеріалів (креслення, технічні малюнки, технологічні карти тощо) і практичної частини у вигляді виготовленого наочного посібника, зразків об'єктів праці для учнів, навчального приладу, пов'язаного з темою роботи тощо.

Структурно пояснювальна записка ДР з будь-якої дисципліни має включати:

- Титульний аркуш.
- Завдання на дипломну роботу.
- Зміст роботи (тобто перелік складових частин записки).
- Перелік умовних позначень (за необхідністю).
- Вступ.
- Основну частину (розділи роботи, кожний з яких завершується

висновками).

- Загальні висновки.
- Додатки (за необхідністю).
- Список використаних джерел.

Титульний аркуш має містити: найменування навчального закладу, де виконана робота; позначку про допуск до захисту з підписом завідувача кафедри; назву (тему) роботи; прізвище, ім'я, по батькові автора; прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника, консультанта (якщо є) і рецензента; місто і рік. Форму титульного листа наведено в *Додатку А*.

Завдання на дипломну роботу включає: найменування навчального закладу та назву кафедри, на якій виконується робота; позначку про затвердження теми з підписом завідувача кафедри; прізвище, ім'я, по батькові студента, якому видано завдання; назву (тему) роботи; термін подання завершеної роботи на кафедру; вихідні дані роботи; загальний перелік питань, котрі мають бути розроблені у роботі; вимоги до окремих частин роботи; рекомендовану літературу; відомості про консультантів з окремих розділів роботи. Завдання підписується керівником ДР і засвідчується підписом студента, який прийняв його до виконання. Форму завдання на ДР наведено в *Додатку Б*.

Зміст роботи, поданий на її початку, повинен містити найменування та номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони мають заголовки).

Перелік умовних позначень. Якщо в роботі автор використовує специфічну термінологію, використовує маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їх перелік може бути поданий на початку роботи у вигляді окремого списку, який розміщують перед вступом.

Перелік друкується двома колонками, в яких зліва за алфавітом подають термінологію та скорочення, а справа – їх детальне пояснення.

Якщо в роботі спеціальні терміни, скорочення, символи повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а їх пояснення приводиться в тексті роботи при першому згадуванні.

Вступ. У вступі розкривається сутність і важливість для практичної діяльності вчителя обраної для розробки в ДР проблеми. На основі аналізу наукових джерел за темою ДР висвітлюються наукові та практичні аспекти покладеної в основу ДР проблеми, аналізуються завдання, які мають бути вирішені в ДР. Виклад змісту вступу повинен носити теоретико-реферативний характер. Аналіз наукових джерел здійснюється у хронологічній послідовності. У процесі написання вступу студент має показати вміння самостійно вести бібліографічний пошук та опрацьовувати літературні джерела і на основі цього робити власні аргументовані висновки. Орієнтовний обсяг вступу – 6-8 сторінок.

Основна частина. Вона складається із розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Зміст основної частини повинен підпорядковуватись одній провідній ідеї, чітко спрямованій на досягнення мети ДР.

У найбільш загальному випадку основна частина ДР має включати такі розділи (кількість розділів може бути іншою, але не менше трьох).

1. Науково-теоретичні основи вирішуваної в ДР проблеми (аналіз літератури й інших джерел).

2. Організація та методика здійснення процесу обраної для вирішення проблеми.

3. Результати дослідно-експериментальної роботи щодо визначення доступності чи результативності запропонованої в дипломній роботі розробки.

У *першому розділі* подається систематизований виклад теоретичних відомостей про об'єкт, покладений в основу дипломної роботи. Це можуть бути технічні знання, знання з дидактики або психології, на яких буде ґрунтуватись розробка обраної в ДР проблеми. Перший розділ, з одного боку, слід розглядати

як теоретичну передумову всієї ДР, а з іншого – він має засвідчити рівень теоретичної підготовки студента та його ерудицію.

Другий розділ містить розробку методичних матеріалів у вигляді рекомендацій до проведення занять з окремої теми чи розділу трудового (професійного) навчання, фізики, географії, історії, календарно-тематичного плану та розгорнутих планів-конспектів уроків, обґрунтування об'єктів праці учнів і складання технології їх виготовлення, розробку засобів для оцінювання сформованих в учнів знань, умінь і навичок. До цього розділу додаються креслення об'єктів праці та технологічні картки їх виготовлення.

Тут також розробляються питання, необхідні для організації навчально-виховного процесу: матеріальне забезпечення робочих місць учнів, забезпечення безпечних умов їх праці, забезпечення санітарно-гігієнічних та ергономічних вимог до умов праці учнів, організація продуктивної праці учнів. У цьому розділі наводять проектно-розрахункові результати розробки наочних посібників, засобів навчання чи навчальних приладів, передбачених завданням на ДР. Утіленням проектно-розрахункових розробок цього розділу повинні стати креслення організації відповідного робочого місця учня, креслення сконструйованих пристосувань чи наочних посібників, розроблених відповідно до завдання на дипломну роботу.

Третій розділ містить виклад методики та результатів дослідно-експериментальної роботи щодо визначення доступності чи результативності запропонованої у ДР розробки.

Кожний із розділів дипломної роботи має супроводжуватися короткими (1-1,5 стор.) висновками, в яких викладаються результати дослідження в даному розділі. Конкретні назви розділів і їх змістове наповнення залежать від теми дипломної роботи.

Обсяг основної частини має становити не менше 80% від загального обсягу всієї пояснювальної записки.

Якщо тема не містить практичної роботи з виготовлення виробів, то розрахунково-технічну, графічну та практичну частини дипломної роботи пов'язують із проектуванням та виготовленням наочних посібників, мультимедійних засобів навчання, навчальних приладів тощо з даної теми. Наприклад, у роботі, присвяченій формуванню творчого ставлення до праці, важливе місце може відігравати розробка об'єктів праці учнів (конструювання, доконструювання, переконструювання, розробка технології). При цьому особливого значення набувають технічні знання та вміння студентів.

У загальних висновках підводяться підсумки виконаної роботи,

розглядаються шляхи впровадження одержаної розробки для її практичного застосування в навчально-виховному процесі. Обсяг загальних висновків не повинен перевищувати 2-3 сторінки і має містити опис конкретних результатів, одержаних відповідно до завдань ДР.

Додатки. У додатках розміщуються громіздкі таблиці, тестові матеріали, описи програмних засобів та інші допоміжні матеріали. Розміщують додатки у порядку посилань на них у тексті дипломної роботи.

Список використаних джерел має відображати тільки ті друковані праці, які студент опрацював у процесі виконання дипломної роботи. Бібліографічний опис кожного використаного джерела складають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв і т.ін. Оптимальна кількість джерел для бакалаврської роботи – 40-45, для спеціаліста – 60-65, магістерська – 90-100 джерел. Можливі відхилення від цієї кількості.

Використані джерела у списку можна розміщувати одним із таких способів:

- 1) у порядку появи посилань у тексті (вважається найбільш зручним для користування і рекомендований у процесі написання ДР);
- 2) в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків у хронологічному порядку.

Обсяг пояснювальної записки рекомендується в межах 60-100 сторінок друкованого тексту (бакалаврська – 60-70 сторінок, спеціаліста – 70-80 сторінок, магістерська – до 100 сторінок). У процесі визначення обсягу пояснювальної записки до нього не включають сторінки з таблицями та ілюстративними матеріалами і додатки.

Зміст і обсяг графічної частини роботи визначається необхідністю якнайповніше проілюструвати її основні положення. Перелік і обсяг графічних матеріалів визначається щодо кожної роботи індивідуально. Кількість ілюстративних матеріалів у ДР не обмежується.

Як практична частина до ДР можуть додаватись зразки об'єктів праці учнів, макети, моделі, картки, прилади до лабораторних робіт, програмні засоби, розроблені та виготовлені студентом для унаочнення основних положень дипломної роботи.

В окремих випадках ДР може носити навчально-дослідницький характер. Теми таких ДР часто «визрівають» у самих студентів на основі власних міркувань, спрямованих на вдосконалення певних аспектів навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі, професійно-технічному або

вищому навчальному закладі, модернізації або постановки нової лабораторної роботи, розробки програмних засобів та їх запровадження у навчально-виховний процес. Поява таких тем є наслідком активної праці студентів у наукових гуртках та проблемних групах на кафедрах інституту (факультету) чи в науково-дослідних лабораторіях. У цьому випадку результати навчально-дослідницької діяльності студентів знаходять своє завершення в їхніх ДР. Виконані на такі теми ДР сприяють вдосконаленню та зміцненню навчально-матеріальної бази кафедр інститутів (факультетів), відбору здібної студентської молоді для подальшої роботи у вищому навчальному закладі.

За достовірність наведених у ДР усіх даних відповідальність несе студент – автор роботи.

3.1. МЕТА ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Як зазначається у Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, ДР виконуються на завершальному етапі навчання студентів у вищому навчальному закладі і передбачають:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх у процесі вирішення конкретних наукових, педагогічних, технічних, економічних, виробничих та інших завдань;
- розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експеримента, пов'язаних з темою роботи.

3.2. ЗАВДАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

У результаті виконання ДР студенти повинні:

- одержати навички здійснювати пошук педагогічної і науково-технічної інформації, аналізувати літературу, складати бібліографічний список;
- навчитися здійснювати аналіз літератури, виділяти головне, робити висновки і вносити конкретні пропозиції щодо вдосконалення навчального процесу, технічних пристроїв, машин, апаратів і механізмів;
- продемонструвати вміння використовувати теоретичні знання для розв'язування практичних завдань;
- здійснювати творчий підхід у процесі виконання роботи, проявляти ініціативу, самостійність, пошук оригінальних рішень;
- ознайомитись з передовим педагогічним і виробничим досвідом, а також досвідом роботи передових виробничників і вчителів-новаторів, вміти

використовувати власний досвід роботи;

- вміти обґрунтувати одержані результати та захистити їх на засіданні Державної екзаменаційної комісії;
- вміти порівнювати точку зору і логіку авторів, які висловлюють дискусійні проблеми, знаходити сильні і слабкі сторони в різних роботах, пошуках, визначити рівень розробки різноманітних питань.

3.3. ВИМОГИ ДО ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

До ДР ставиться низка вимог, найважливішими з яких є такі:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному станові і перспективам розвитку певної галузі науки або техніки, практичним завданням і загальним цілям дипломного проектування чи виконання ДР у ВНЗ, викладеним вище;
- вивчення та критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з теми ДР;
- вивчення і характеристика історії досліджуваної проблеми та її практичного стану, а також передового педагогічного досвіду;
- чітка характеристика мети, об'єкту, предмету та методів дослідження, опис та аналіз проведених студентами-дипломником експериментів;
- узагальнення результатів, обґрунтування висновків і практичних рекомендацій.

Розшифруємо дещо ці вимоги, висловлені у стислій формі. Надаючи студенту можливість вибору теми ДР, чинне положення дозволяє студенту запропонувати свою тему з необхідним обґрунтуванням доцільності її розробки. Тому студенту мають бути відомі, хоча б у загальних рисах, вимоги до вибору теми дипломного дослідження. Серед таких вимог, що пред'являються до проблеми будь-якого дослідження, відносяться, насамперед, його актуальність, доцільність і відповідність сучасним вимогам суспільства. Стосовно досліджень з педагогіки, методики викладання відповідних навчальних предметів і професійної підготовки, наприклад, це означає, що особливе значення надається питанням удосконалення навчально-виховного процесу у школі, ПТНЗ і ВНЗ, привнесення в цей процес рис національно-культурного відродження, формування концепції національної школи, проблеми формування особистості майбутнього вчителя середньої загальноосвітньої школи, працівника професійно-технічної освіти, ВНЗ тощо.

Обов'язковою вимогою до дипломних досліджень є вимога **наукової**

новизни. Зрозуміло, що ступінь наукової новизни дослідження залежить від його рівня. Студентські ДР не претендують на фундаментальні наукові відкриття; вони, як правило, вміщують порівняно нескладні дослідження, однак і перед студентами-дипломниками постає умова чіткої уяви про рівень досягнень сучасної науки і напрями її подальшого розвитку в тій чи іншій галузі, що необхідно для хоча б елементарного, але все ж таки суто наукового пошуку, а не повторення загальновідомих істин.

Зазначимо, що в практиці не виключена можливість виконання ДР реферативного або історико-архівного характеру, а також робіт, у яких викладаються результати вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду. До таких робіт вимога наукової новизни пред'являється у меншому ступені, від їх авторів вимагається вміння наукового аналізу, синтезу, узагальнення і таке інше для того, щоб ці роботи не носили компілятивного характеру.

Наступна важлива вимога до дипломних досліджень полягає в практичній значимості, можливості використання її результатів для розв'язання конкретних завдань. Деякою мірою ця вимога співпадає з актуальністю досліджень, проте має й особливе значення, оскільки можуть проводитись чисто теоретичні дослідження, які не мають практичної спрямованості. Оскільки в педагогічних ВНЗ дипломні роботи, як правило, досить рідко носять чисто теоретичний характер, в абсолютній більшості випадків вони мають метою практичний вихід, то їх ця вимога стосується повною мірою.

4. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ДР

До виконання ДР допускаються студенти, які повністю виконали навчальний план зі всіх видів теоретичного і практичного навчання за попередні курси.

Орієнтовна тематика ДР розробляється випускаючими кафедрами. Розглянутий методичною комісією інституту (факультету) перелік тем ДР затверджується директором (деканом) факультету.

Ознайомлення студентів з тематикою ДР здійснюється на початку навчального року. Це робиться для того, щоб вони могли під час педагогічної практики (або іншої) на відповідному курсі розпочати попереднє збирання необхідних матеріалів і самостійно визначилися з вибором теми ДР. Кожному студенту надається право самостійного вибору теми ДР. Студент може запропонувати і власну тему з необхідним обґрунтуванням доцільності її розробки. Обрані студентами теми узгоджуються на випускаючих кафедрах. Закріплення за студентами тем ДР за особистою заявою (із згодою керівника) оформляється наказом по вищому навчальному закладу.

За затвердженими темами керівники ДР розробляють індивідуальні завдання на ДР для кожного студента. Завдання для ДР розглядаються відповідними кафедрами, підписуються керівником ДР і затверджуються завідувачами кафедрами.

Індивідуальні завдання на ДР видаються студентам особисто. Під час видачі індивідуальних завдань на ДР зі студентами проводиться відповідна вступна бесіда, на якій роз'яснюються загальні положення щодо написання ДР, значення і завдання ДР, її обсяг, принципи складання і склад пояснювальної записки, її орієнтовний план, послідовність і порядок оформлення графічної частини, орієнтовний розподіл часу на виконання окремих складових частин роботи, необхідність відбору спеціальної літератури для виконання ДР.

Керівники ДР за поданням дирекцій (деканатів) закріплюються наказом ректора вищого навчального закладу із числа професорів, доцентів і старших викладачів, кандидатів наук.

Кількість студентів, які закріплюються за кожним керівником ДР, регламентується вищим навчальним закладом на підставі підходу до планування навчального навантаження викладачів, прийнятого в даному ВНЗ.

На основі завдання ДР студент разом із призначеним керівником складають графік її виконання. В ньому встановлюється час виконання окремих етапів і видів робіт. Його визначають, виходячи з конкретних умов: особливостей теми, загального бюджету часу на всю роботу наявних у студента власних ідей та раніше виконаних напрацювань, складності передбачених для виконання наочних матеріалів та виготовлення передбачених завданням виробів. Цілком закономірно, що у складений графік надані можуть вноситись відповідні корективи, але вони не повинні порушувати загальний термін виконання дипломної роботи. Наявний у студента графік дисциплінує його роботу.

Крім основного керівника ДР можуть призначатися консультанти з окремих питань або частин ДР, наприклад з технологічної, безпеки життєдіяльності тощо. Консультантами із окремих розділів ДР можуть призначатися професори і доценти інших кафедр, а також педагогічні працівники і наукові співробітники інших установ та організацій за профілем розділу. Консультанти надають допомогу слухачеві в роботі над відповідним розділом, перевіряють якість його виконання і ставлять на титульному листі свій підпис.

Орієнтовні обов'язки керівників ДР:

- своєчасна розробка індивідуальних завдань на ДР для кожного студента;

- допомога студентам у визначенні переліку питань і матеріалів, які вони повинні вивчити і зібрати під час педагогічної практики;

- надання систематичних консультацій студентам з питань послідовності виконання ДР, визначення обсягу і змісту пояснювальної записки, графічної та інших частин роботи, з питань виготовлення наочних посібників для ілюстрації її основних положень;

- надання допомоги студентам в доборі літератури та інших матеріалів, якими вони повинні користуватися в процесі виконання ДР;

- участь у складанні графіків поетапного виконання ДР і систематична перевірка їх виконання студентами;

- перевірка проміжних етапів виконання студентом окремих частин і всієї ДР у цілому;

- присутність під час захисту ДР студентами.

За графіком поетапного виконання ДР у встановлені терміни студент зобов'язаний звітувати перед керівником про стан виконання ним роботи. Для цього він дає кожному частину пояснювальної записки на перевірку керівникові, потім у випадку необхідності відповідно до його вказівок доопрацьовує або заново пише їх. Після усунення недоліків і помилок робота переписується начисто, вичитується. Після закінчення всієї ДР керівник підписує пояснювальну записку і необхідні креслення ДР і разом із завданням подає на відповідну кафедру.

Директор інституту (декан факультету) встановлює терміни періодичного звіту за виконання ДР: для студентів очної форми навчання – один раз на місяць, заочної форми – один раз на два місяці. В ці терміни студент звітує перед керівником і завідувачем кафедри, які визначають ступінь готовності роботи і інформують про це дирекцію інституту (деканат факультету). Питання готовності ДР студентів систематично розглядаються на засіданнях ученої ради інституту (факультету).

До початку виконання ДР випускаючі кафедри забезпечують студентів відповідними методичними вказівками, в яких визначений обов'язковий обсяг вимог до дипломної роботи відповідно до напрямку підготовки та спеціальності.

5. ОФОРМЛЕННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Зрозуміло, що немає і не може бути жодного стандарту композиції дипломної роботи. Кожен її автор може вільно обирати такий порядок подання наукових матеріалів, який, як він вважає, найліпше, найбільш переконливо розкриє його творчий задум, а їх розміщення відповідатиме внутрішньому логічному зв'язку етапів дослідження. Традиційно, як уже зазначалося, склалася певна композиція дипломної роботи з наступними основними елементами:

- 1) титульний аркуш;
- 2) зміст;
- 3) перелік умовних позначень;
- 4) вступ;
- 5) розділи основної частини з висновками до них;
- 6) загальні висновки;
- 7) додатки (за необхідності);
- 8) список використаних джерел;
- 9) допоміжні покажчики.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів (за необхідності). Якщо в ДР вжито специфічну термінологію, а також маловідомі скорочення, нові символи, різні позначення тощо, то їх перелік може бути поданий у роботі окремим списком, який розміщують перед вступом.

Перелік друкують двома колонками, в яких зліва за абеткою наводять, наприклад, скорочення, справа – їх детальне розшифрування.

Якщо в ДР спеціальні терміни, скорочення, символи, різні позначення повторюються менше трьох разів, їх перелік не складають, а розшифрування наводять у тексті при першому згадуванні.

Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми (завдання) та її значення для розвитку педагогічної науки, підстави і вихідні дані для розроблення теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

Далі у вступі подають загальну характеристику роботи в рекомендованій нижче послідовності.

Актуальність теми. Шляхом критичного аналізу та порівняння з відомими поглядами на наукову проблему (завдання) чітко, аргументовано обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку науки чи вирішення конкретної проблеми.

Актуальність – обов'язкова вимога до будь-якої ДР, тому зрозуміло, що вступ до неї починають з обґрунтування актуальності обраної теми. Вміння обрати тему, правильно її зрозуміти й оцінити з точки зору своєчасності, й соціальної значущості характеризує зрілість і професійну підготовку автора роботи. Для висвітлення актуальності достатньо 1-2 сторінок, де висвітлюють головне – сутність проблемної ситуації. Чітко й однозначно визначити наукову проблему і, отже, сформулювати її суть буде неважко, якщо дисертанту вдасться показати, де пролягла межа між знанням і незнанням з предмета дослідження.

Проблему часто ототожнюють з питанням (тобто з положенням, яке також треба вирішити). Вважається, що проблема – це те саме питання, лише важливіше і складніше. Це так і не так, оскільки специфічною рисою проблеми є те, що для її вирішення необхідно вийти за рамки старого, вже досягнутого знання.

Для з'ясування стану розроблення обраної теми складається короткий *огляд літератури*, з якого можна зробити висновок, що ця тема ще не розкрита (розкрита лише частково або не в тому аспекті), а тому вимагає подальшого розроблення. Якщо такий висновок не випливає логічно з огляду, то дипломнику немає сенсу розробляти обрану тему.

Огляд літератури за темою демонструє ґрунтовне ознайомлення дипломанта зі спеціальною літературою, його вміння систематизувати джерела, критично їх розглядати, бачити суттєве, оцінювати зроблене раніше іншими дослідниками, визначати головне в сучасному стані вивчення теми. Матеріали такого огляду треба систематизувати в певному логічному зв'язку і послідовності, тому перелік праць та їх критичний розгляд не обов'язково подавати у хронологічному порядку. Якщо до обраної теми є дуже багато інформаційних джерел, то оглядові літератури може бути присвячений окремий розділ (як правило, перший) основної частини. При цьому треба пам'ятати, що оскільки ДР розкриває відносно вузьку тему, то огляд праць попередників роблять лише з питань обраної теми, а не за проблемою загалом. В огляді називають і критично оцінюють публікації, що прямо та безпосередньо стосуються теми роботи. Зайвим є виклад усього, що стало відомим дисертанту з прочитаного, і того, що має побічне відношення до його праці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Коротко викладають зв'язок обраного напрямку досліджень з планами кафедри, де виконана робота а також з університетськими, галузевими та (або) державними планами і програмами.

Від формулювання наукової проблеми і доведення, що та частина проблеми, яка є темою даної ДР, ще не розроблена і не висвітлена у спеціальній літературі, логічно перейти до формулювання мети дослідження і встановлення конкретних *завдань*, які будуть вирішуватися відповідно до визначеної мети.

Мета дослідження – це запланований результат. Він має бути конструктивним, тобто спрямованим на вироблення суспільно корисного продукту з кращими, ніж було раніше, показниками якості або процесу її досягнення. Не варто формулювати мету як «дослідження...», «вивчення...», тому що ці слова вказують на засіб її досягнення, а не на неї. Мета роботи, зазвичай, тісно переплітається назвою ДР і повинна чітко вказувати, що вирішується в дипломній роботі.

Наприклад, мета ДР – визначити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні фізики (математики, хімії, історії і т.д.).

Поставленій мети досягти треба обов'язково й неодмінно перевірити, чи чітко визначено досягнення мети у висновках.

Завдання дослідження формулюють у формі перерахунку (вивчити..., описати..., встановити..., виявити..., вивести залежність... тощо). Формулювати завдання необхідно якомога ретельніше, оскільки описання їхнього вирішення становить зміст розділів ДР. Це важливо й тому, що заголовки таких розділів народжуються з формулювання завдань ДР.

Обов'язковим елементом вступу є визначення *об'єкта і предмета дослідження*.

Об'єкт – це педагогічний процес або явище, що породжує проблемну ситуацію та обраний для вивчення дослідником. Важливо усвідомлювати: об'єкт дослідження новий (Н) чи традиційний (Т).

Предмет міститься в межах об'єкта. Предмет дослідження – це розглянутий у роботі бік об'єкта дослідження та його досліджувані якості і галузь використання. Щодо предмета дослідження, то тут також треба вирішувати це ж питання: предмет дослідження є новим чи традиційним.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виокремлюється та його частина, що є предметом дослідження. На нього й спрямована основна увага дипломника оскільки предмет дослідження визначає тему ДР, яка позначається на титульному аркуші як її назва.

Методи дослідження потрібно розглядати як інструмент добування

фактичного матеріалу, необхідного для досягнення поставленої перед студентом мети. Перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи, а коротко і змістовно, визначаючи, що досліджувалось тим чи іншим методом.

Це дасть змогу пересвідчитися в логічності і прийнятності вибору цих методів.

Наукова новизна одержаних результатів. Коротко викладають нові наукові положення (рішення), запропоновані дипломником. Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (вперше одержано, вдосконалено (уточнено), набуло подальшого розвитку тощо).

Кожне наукове положення чітко формулюють, виокремлюючи його основну сутність і зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої при цьому новизни. Сформульоване наукове положення повинно читатись і сприйматись легко й однозначно (без нагромодження дрібних і таких, що затемнюють його сутність, деталей та уточнень). У жодному разі не можна вдаватися до викладу наукового положення у вигляді анотації, коли просто констатують, що в роботі зроблено те і те, а сутності і новизни положення з написаного виявити неможливо. Подання наукових положень у вигляді анотацій є найбільш розповсюдженою помилкою у викладенні загальної характеристики дипломної роботи.

До цього пункту не можна вносити опис нових прикладних (практичних) результатів, одержаних у вигляді способів, методик, схем, алгоритмів та ін. Завжди треба розмежовувати одержані наукові положення і нові прикладні результати, що впливають з теоретичного доробку дипломника.

Усі наукові положення з урахуванням досягнутого ними рівня новизни є теоретичною основою (фундаментом) вирішеної в ДР наукової проблеми (завдання).

У процесі формулювання наукової новизни можна, зокрема, вживати такі вирази: «вперше формалізовано ...», «розроблено метод ..., який відрізняється від ...», «доведена залежність між ...», «досліджена поведінка ... і показано ...», «доопрацьовано (відомий) метод щодо ... і розповсюджено на іншу вікову групу ...», «створена концепція, що узагальнює і розвиває ...», «досліджено новий принцип ...», «розроблено нову систему ... з використанням відомого принципу ...».

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій. Тут необхідно конкретно довести, що положення, висновки, рекомендації, виведені в роботі, є обґрунтованими і достовірними, тобто

реально (об'єктивно) існуючими в природі чи техніці.

Достовірність, тобто доведена правильність, – це доказ того, що названий результат (закон, закономірність, сукупність фактів, можливість та ін.) виконується завжди для названого класу об'єктів при названих умовах. Достовірність підтверджується верифікацією, тобто повторюванням результату за однакових умов під час численних перевірок на різних об'єктах. У багатьох випадках виникає необхідність робити перевірку на контрольних прикладах, тобто за обмежених умов.

Практичне значення одержаних результатів. У ДР, що має теоретичне значення, подають відомості про наукове використання результатів досліджень чи рекомендації стосовно їх використання, а в ДР з прикладним значенням висвітлюють результати практичного застосування одержаних результатів або рекомендації стосовно їх використання. Це можуть бути нові способи, технології, методи, методики, методичні прийоми, тобто те нове, що дає виконана робота для практики із зазначенням ступеня готовності до використання або масштабів використання.

Необхідно коротко повідомити про впровадження результатів досліджень, назвавши організації, в яких здійснена реалізація, форми реалізації та реквізити відповідних документів (довідок, актів і т.ін.), а також відзначити корисність того чи іншого заходу для людини, певних соціальних груп, суспільства загалом та ін.

Апробація результатів ДР. Зазначається, на яких наукових конференціях, семінарах, нарадах, засіданнях кафедри висвітлено результати досліджень, включених до ДР.

Публікації. Вказують, у скількох статтях у фахових виданнях, в інших наукових журналах, збірниках наукових праць, матеріалах і тезах конференцій, авторських свідоцтвах відображені ДР.

Структура дипломної роботи. Її наводять тоді, коли ДР має багато розділів, з якими доцільно знайомитись у певній послідовності.

Отже, вступ – це дуже важлива і відповідальна частина ДР, оскільки він містить усі необхідні кваліфікаційні характеристики цього невеличкого наукового дослідження.

Основна частина ДР складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожний розділ починають з нової сторінки. Основному тексту кожного розділу може передувати передмова з коротким описом обраного напрямку й обґрунтуванням застосованих методів досліджень.

У розділах основної частини ДР детально розглядаються методика і

техніка дослідження та узагальнюються результати. Всі несуттєві для вирішення наукового завдання матеріали виносяться в додатки.

Кількість основних розділів дисертації визначається логікою дослідження, ustalеними традиціями у наукових школах тощо. ДР складається, як правило, з трьох-чотирьох розділів. Перший розділ ДР завжди починається з ґрунтового аналізу стану досліджуваної проблеми (завдання) на основі всебічного аналізу літературних джерел і відповідного практичного досвіду. В наступних розділах дослідник розкриває теоретичні аспекти досліджуваної проблеми (завдання), наводить результати експериментальної частини роботи й обґрунтовує достовірність одержаних даних, дає теоретичну інтерпретацію емпіричних результатів дослідження.

Зміст розділів основної частини має точно відповідати темі ДР повністю її розкривати. В цих розділах дипломник стисло, логічно й аргументовано викладає матеріал згідно з вимогами до наукових праць.

Важко давати якісь загальні рекомендації щодо написання теоретичної і експериментальної частин дипломної роботи. Це пов'язане не лише з різноманітністю тем, а й з різницею в характері і значенні цих частин дослідження для ДР.

У результаті виконання теоретичної частини ДР формують завдання експериментальної роботи, а кінцевою метою є зіставлення даних теоретичних та експериментальних досліджень. Крім цього, після завершення теоретичної частини визначають необхідний обсяг експериментів та очікуваний характер результатів.

Підсумкові експериментальні дані оформлюють у вигляді таблиць, схем, графіків. Найважливіші з них треба використати як наочність на захисті ДР. Рекомендується використовувати під час захисту ДР мультимедійний проектор з презентацією матеріалу ДР.

Експериментальні частини всіх ДР – дуже специфічні за характером, обсягом і методикою виконання, тому наведемо лише деякі загальні рекомендації корисні для здобувачів.

До початку експерименту чітко формулюється завдання та обґрунтовується його методика. Обираючи методику, визначають обсяг кожного експерименту, обґрунтовують вимоги до вимірювальної та допоміжної апаратури й усвідомлюють, які параметри змінюються під час експериментів, в яких межах.

Дня підтвердження своїх теоретичних результатів дипломники можуть використовувати дані з «чужих» експериментів. Це лише доводитиме

актуальність роботи й об'єктивність експериментальних даних. Однак на кожне згадування про результати чужої праці треба одержати дозвіл зацікавленої організації, вказати автора і джерело інформації.

Самі по собі експериментальні дослідження, як правило, не можуть бути єдиною метою ДР. Посилання на актуальність досліджень, суттєві практичні результати не замінюють доведення достовірності, теоретичне обґрунтування результатів експериментів. Навіть, коли рекомендації, запропоновані дипломником, виявляються корисними, то емпіризм – це ще не наука. В зв'язку з цим особливу увагу треба звернути на те, щоб у процесі теоретичної частини були сформульовані вимоги до проведення експериментів.

За результатами дослідження у ДР робляться висновки і пропозиції щодо досліджуваної проблеми. Висновки можуть бути зроблені всередині тексту, наприкінці розділу (висновки до розділу обсягом до 1-1,5 сторінки) або ж загальні висновки наприкінці всієї ДР.

Висновки у тексті роботи мають частковий конкретний характер, що дає змогу вивільнити загальні висновки від незначних подробиць. Загальні висновки повинні бути більш узагальненими, мати теоретичний і практичний характер, логічно впливати з результатів усього дослідження.

Висновки до розділів повинні містити:

- 1) коротку суть результату з показниками і фактами;
- 2) формулювання новизни результату;
- 3) обґрунтування достовірності результату;
- 4) пояснення практичної цінності результату.

У висновках до розділів експериментальної частини викладають:

- 1) коротку суть експерименту (мета, умови й ін.);
- 2) коротку суть одержаного результату з цифрами та фактами;
- 3) характеристику новизни одержаного результату;
- 4) аналіз відповідності даних, передбачених теорією, даними експерименту;
- 5) практичну цінність одержаного результату.

Найбільш поширена помилка, якої припускаються дипломники, це реферативний характер висновків: перераховується, що зроблено в розділі. Крім того, некоректним є формулювання висновків власного дослідження від третьої особи. На жаль, інколи зустрічаються звороти: «Проведено огляд літератури...», «Визначені завдання дослідження...» тощо, які загалом вживати неприпустимо.

Загальні висновки ДР виконують роль закінчення, зумовленого логікою проведення дослідження у формі синтезу накопиченої в основній частині

наукової інформації Цей синтез – послідовне, логічно струнке викладення одержаних підсумкових результатів та їх співвідношення із загальною метою і конкретними завданнями, поставленими та сформульованими у вступі. Тут міститься так зване «вивідне» знання, яке є новим стосовно вихідного знання. Якраз воно виноситься на обговорення та оцінку наукової громадськості під час публічного захисту ДР.

Це вивідне знання не можна підмінювати механічним складанням до купи висновків наприкінці розділів, адже це те нове, суттєве, що становить прикінцеві результати дослідження, сформульовані у вигляді певної кількості пронумерованих абзаців, їхня послідовність визначається логікою побудови ДР. При цьому визначається не лише його наукова новизна і теоретична значимість, які випливають із кінцевих результатів, а й практична цінність.

Однак в оцінці практичної цінності наукових результатів недоцільно повною мірою застосовувати критерії, котрі використовуються в організації та плануванні виробничих завдань. Дійсно, ефективність виконання наукового завдання, як і виробничого, вимірюється витратами матеріальних і людських ресурсів, часу на виконання та одержаним прибутком від упровадження наукових результатів у практику. Оцінка наукових результатів є складнішою і не завжди вкладається у загальноприйняті економічні критерії. При оцінюванні загальних і фундаментальних досліджень дуже важко, а подекуди неможливо передбачити той практичний ефект, якого можна досягти завдяки практичній реалізації нових знань про світ, розумінню нових закономірностей явищ і процесів. Це може з'ясуватися через якийсь невизначений час.

Інший характер має оцінка наукових праць прикладного значення, бо вже в плані дослідження визначено конкретні завдання.

Прикінцева частина передбачає також узагальнену підсумкову оцінку виконаної роботи. Тут важливо звернути увагу на її головний сенс, одержані важливі побічні наукові результати, нові наукові завдання, що постають у зв'язку з проведенням дипломного дослідження. Заключна частина, складена за таким планом, доповнює характеристику теоретичного рівня ДР; а також демонструє рівень професійної зрілості її автора.

У висновках можна зробити й практичні пропозиції, які повинні обов'язково впливати з кола робіт, проведених особисто дипломником і впроваджених у практику педагогічної діяльності. Це підвищує цінність теоретичних положень.

Отже, прикінцева частина ДР – не простий перелік одержаних результатів проведеного дослідження, а їх остаточний синтез, тобто формулювання нового,

запропонованого його автором у вивченні і вирішенні певної проблеми.

Допоміжні або додаткові матеріали, що переобтяжують текст основної частини ДР, але необхідні для повноти її сприйняття, доцільно подавати в **додатках**.

За змістом додатки можуть бути різноманітними. Це, наприклад, навчальні плани і програми, копії справжніх документів, витяги із звітних матеріалів, протоколи й акти спостережень та опитувань, впровадження, І інструкції і методики, ілюстрації допоміжного характеру, розрахунки і формули, таблиці допоміжних цифрових даних, проміжні математичні доведення, опис алгоритмів і програм вирішення задач, розроблених у процесі виконання дипломної роботи, тощо.

Після додатків прийнято вмішувати бібліографічний **список використаних джерел** – одну із суттєвих частин роботи, котра відтворює самостійну творчу особистість дипломника.

Здобувач зобов'язаний посилатися на джерела, з котрих у ДР використано матеріали, окремі результати, ідеї чи висновки для розробки власних проблем, питань, задач. Такі посилання дають змогу відшукати І документи і перевірити достовірність цитування певних наукових робіт, І повідомляють необхідну інформацію про них, допомагають з'ясувати їх зміст, мову тесту, обсяг. Посилатися треба на останні видання друкованих праць. Більш ранні видання можна використовувати і зазначати лише тоді, коли в них є матеріал, не включений до останнього видання.

Список використаних джерел рекомендується розмішувати в порядку їх згадування у тексті за наскрізною нумерацією. Не варто включати до бібліографічного списку праці, на які немає посилання в тексті дипломної роботи, отже, які фактично не були використані, а також енциклопедії, довідники, науково-популярні книжки, газети.

Бібліографічний список використаних джерел, допоміжні покажчики всіх видів, довідкові коментарі і зауваження, що є елементами довідкового апарату ДР, який допомагає користуватися її основним текстом, не можна подавати як додатки.

ДР інколи супроводжують **допоміжні покажчики**, що розмішують після додатків або на їх місці, коли немає останніх. Найбільш поширеними є алфавітно-предметні покажчики, тобто перелік основних понять, які зустрічаються в тексті, із зазначенням сторінок, де вони згадуються.

Алфавітно-предметний покажчик істотно полегшує орієнтування в ДР. Він є путівником по ній, вказуючи, де і що можна знайти.

6. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДИПЛОМНИХ РОБІТ

Оформлення дипломної роботи – це одночасно із створенням її змісту дуже важливий процес, нехтувати яким не можна. Розглянемо деякі специфічні для дипломних робіт вимоги.

Дипломну роботу подають у вигляді спеціально підготовленого рукопису в твердій палітурці.

Друкування тексту ДР. Дипломну роботу друкують машинописним способом або на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм).

Зазначений обсяг ДР розрахований на використання в процесі їх оформлення звичайних (не портативних) друкарських машинок за умови друкування через 2 інтервали або, що є нині розповсюдженим, комп'ютерів з використанням шрифтів текстового редактора Word розміру 14 з полуторним міжрядковим інтервалом.

Текст ДР друкують, залишаючи береги таких розмірів: лівий – не менше 25 мм, правий – не менше 10 мм, верхній – не менше 20 мм, нижній – не менше 20 мм.

Шрифт друку повинен бути чітким з однаковою щільністю тексту.

Виявлені в тексті друкарські помилки, описки і графічні неточності дозволяється виправляти підчищенням або зафарбуванням білою фарбою та нанесенням на цьому самому місці або між рядками виправленого тексту (фрагмента малюнка) машинописним способом. Допускається наявність не більше двох виправлень на одній сторінці.

Надруковані на персональному комп'ютері програмні документи мають відповідати формату А4 (за необхідності їх розрізують), їх включають до загальної нумерації сторінок дисертації і розміщують, як правило, в додатках.

Текст основної частини ДР поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти.

Заголовки структурних частин дисертації «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ», «ДОДАТКИ», «ДОПОМІЖНІ ПОКАЖЧИКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту, а заголовки підрозділів – маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими

літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту, в кінці так надрукованого заголовка ставиться крапка.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) і текстом повинна становити 3-4 інтервала.

Кожну структурну частину ДР починають з нової сторінки.

До загального обсягу ДР не входять додатки, список використаних джерел, таблиці і рисунки, які повністю займають площу сторінки. Однак всі сторінки зазначених елементів дисертації підлягають нумерації на загальних засадах.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака № .

Першою сторінкою ДР є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок ДР, не проставляючи його номера. Наступні сторінки нумерують у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Такі структурні частини ДР, як зміст, перелік умовних позначень, вступ, висновки, список використаних джерел не мають порядкового номеру, Звертаємо увагу на те, що всі аркуші, на яких розміщені згадані структурні частини ДР, нумерують звичайним чином. Не нумерують лише їхні заголовки, тобто не можна друкувати: «І. ВСТУП» або «Розділ 6. ВИСНОВКИ» Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, а потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. Наприкінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: «3.1.» (перший підрозділ третього розділу). Потім у цьому самому рядку йде заголовок підрозділу.

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. Наприкінці номера повинна стояти крапка, наприклад. «2.1.3.» (третій пункт першого підрозділу другого розділу). Потім у цьому самому рядку йде заголовок пункту. Пункт може не мати заголовка.

Підпункти нумерують у межах кожного пункту за такими самим правилами, як пункти.

Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) і таблиці необхідно подавати в ДР безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, розміщені на окремих сторінках роботи, включають до загальної нумерації сторінок. Таблицю, рисунок або

креслення, розміри якого більше формату А4, ураховують як одну сторінку і розміщують у відповідних місцях після згадування в тексті або додатках. Ілюстрації позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках.

Номер ілюстрації складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка, наприклад: Рис. 3.1 (перший рисунок третього розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Якщо в ДР подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, представлених у додатках) в межах розділу. В правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці складається з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: «Таблиця 2.3» (третя таблиця другого розділу).

Якщо в ДР одна таблиця, її нумерують за загальними правилами. У випадку перенесення частини таблиці на інший аркуш (сторінку) слово «Таблиця» й її номер указують один раз справа над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть слова «Продовження табл.» і вказують номер таблиці, наприклад: «Продовження табл. 2.3».

Формули в ДР (якщо їх більше однієї) нумерують у межах розділу. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Нумери пишуть біля правого берега аркуша в одному рядку з відповідною формулою в круглих дужках, наприклад: (2.2) (друга формула другого розділу).

Примітки до тексту і таблиць, в яких указують довідкові і пояснювальні дані, нумерують послідовно в межах однієї сторінки. Якщо приміток на одному аркуші декілька, то після слова «Примітки» ставлять двокрапку, наприклад: Примітки:

1. ...
2. ...

Якщо є одна примітка, то її не нумерують і після слова «Примітка» ставлять крапку.

Після передруку рукопис ДР треба ретельно вчитати. Навіть найдосвідченіші й грамотні друкарки можуть зробити помилки (особливо це стосується правил бібліографічного опису літературних джерел).

Всі помилки й описки необхідно виправити. Кількість виправлень

повинна бути мінімальною: на одній сторінці не більше двох виправлень від руки чорним чорнилом.

Загальні правила подання формул. У використанні формул необхідно дотримуватися певних техніко-орфографічних правил. Почнемо з розміщення формул у тексті дипломної роботи.

Найбільші, а також довгі і громіздкі формули, котрі мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розмішують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під іншою. Невеликі та нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів треба подавати безпосередньо під формулою в такій послідовності, в якій вони дані у формулі. Значення кожного символу і числового коефіцієнта записують з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки.

Рівняння і формули треба відокремлювати від тексту вільними рядками. Вище і нижче кожної формули залишають не менше одного вільного рядка. Якщо рівняння не вміщується в один рядок, його переносять в інший після знаків рівності (=), плюс (+), мінус (-), множення (x) і ділення (:).

Нумерація формул потребує знання деяких особливостей її оформлення. Нумерувати потрібно лише ті формули, на які є посилання в наступному тексті; інші нумерувати не рекомендується.

Порядкові номери позначають арабськими цифрами в круглих дужках біля правого берега сторінки без крапок від формули до її номера. Номер, який не вміщується в рядку з формулою, переносять у наступний, нижче від формули, Номер формули у випадку перенесення вміщують на рівні останнього рядка. Якщо формула розміщена в рамці, то номер цієї формули записують поза рамкою з правого боку навпроти основного рядка формули. Номер формули-дробу подають на рівні основної горизонтальної риски формули.

Номер групи формул, розмішених на окремих рядках та об'єднаних фігурною дужкою (парантезом), ставиться справа від вістря парантеза, яке розміщене всередині групи формул і звернене в бік номера.

Необхідно знати і правила пунктуації в тексті з формулами. Загальне правило таке: формула входить до речення як його рівноправний елемент, тому в кінці формул і в тексті перед ними розділові знаки ставлять відповідно до правил пунктуації.

Двокрапку перед формулою ставлять лише у випадках, передбачених

правилами пунктуації: а) в тексті перед формулою є узагальнююче слово; б) цього вимагає побудова тексту, що передує формулі.

Розділовими знаками між формулами, котрі йдуть одна за іншою і не відокремлені текстом, можуть бути кома або крапка з комою безпосередньо за формулою до її номера.

Розділові знаки між формулами у випадку парантезу ставлять всередині нього. Після таких громіздких математичних виразів, як визначники і матриці, розділові знаки можна не ставити.

Загальні правила цитування та посилання на використані джерела. Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору необхідно наводити цитати. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Звукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виокремлюються лапками, за винятком тих, які спричинили загальну полеміку. В такому разі використовується вираз «так званий»;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців у процесі цитування допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладенні думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, потрібно бути дуже точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;

д) цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, оскільки і перше, і друге знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компліативності праці, а недостатнє – зменшує наукову цінність викладеного матеріалу;

е) якщо необхідно виявити ставлення автора ДР до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику

чи питання;

є) якщо автор дипломної роботи, наводячи цитату, виокремлює в ній деякі слова, то робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виокремлення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (*курсив наш. – Р.Г.*), (*підкреслено мною. – Р.Г.*), (*розрядка моя. – Р.Г.*).

Коли використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел, що мають значну кількість сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул джерела, на яке зроблено посилання в ДР.

Посилання в тексті ДР на джерела роблять згідно з їх переліком у квадратних дужках, наприклад: «...у працях [3-6]...».

Допускається наводити посилання у виносках; при цьому його оформлення має відповідати бібліографічному опису за переліком посилань із зазначенням номера.

Посилання на ілюстрації та формули ДР. указують порядковим номером ілюстрації чи формули – останній беруть у дужки, наприклад: «рис. 2.4», «у формулі (3.2)».

На всі таблиці роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» пишуть скорочено, наприклад: «в табл. 3.1». У повторних посиланнях вживають скорочено слово «дивись», наприклад: «див. табл. 3.1».

Оформлення списку використаних джерел. Бібліографічний апарат в ДР – це ключ до використаних автором джерел. Крім того, він певною мірою свідчить про наукову етику і культуру наукової праці. З нього можна робити висновок про ступінь ознайомлення дипломника з наявною літературою за досліджуваною проблемою. Бібліографічний апарат ДР складається з бібліографічного списку (списку використаних джерел) і бібліографічних посилань, які оформлюються відповідно до чинних стандартів.

Список використаних джерел – це елемент бібліографічного апарату, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після додатків. Такий список є однією із суттєвих частин ДР, що відображає самостійну творчу працю її автора і демонструє ступінь фундаментальності проведеного дослідження.

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв та ін. Завдяки цьому можна уникнути

повторних перевірок, вставок пропущених відомостей.

Джерела можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найбільш зручний для користування і рекомендований у процесі написання ДР); в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Відомості про джерела, включені до списку, необхідно давати відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

Правила оформлення додатків. Додатки оформлюють як продовження ДР на наступних її сторінках або у вигляді окремої частини (книги), розміщуючи їх в порядку появи посилань у тексті роботи.

Якщо додатки оформлюють як продовження ДР, кожен із них починають з нової сторінки; їм дають заголовки, надруковані вгорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток ...» і велика літера, що позначає додаток (наприклад, «Додаток Б»). Додатки позначають послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Г, Є, І, І, Й, О, Ч, Б, наприклад: Додаток В, Додаток Д, Додаток Е і т. д. Єдиний додаток позначається так: Додаток А.

Якщо додатки оформляють окремою частиною (книгою) на титульному аркуші під назвою ДР друкують великими літерами слово «ДОДАТКИ».

Текст кожного додатка за необхідності може бути поділений на розділи й підрозділи, пронумеровані у межах кожного додатка: перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад: Б.3 – третій розділ додатка Б; А.2.1 – підрозділ 2.1 додатка А.

Ілюстрації таблиці і формули, розмішені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. В. 1.4 – четвертий рисунок першого розділу додатка В; формула (Д.3) – третя формула додатка Д.

7. ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДИПЛОМНИХ РОБІТ ДО ЗАХИСТУ В ДЕРЖАВНІЙ ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ

Завершена ДР, підписана студентом і консультантами, подається керівнику. Після перегляду і схвалення ДР, керівник підписує її і разом зі своїм письмовим відгуком подає завідувачеві кафедри.

У відгуку керівника дається коротка характеристика особистості дипломника (самостійність і систематичність в роботі, ерудованість, творчий підхід до вирішення поставлених завдань, ініціативність тощо), характеризується вміння самостійно працювати з літературними джерелами, аналізується ставлення студента до роботи, його охайність в роботі і загальна грамотність. Наприкінці відгуку формулюється висновок про ступінь готовності студента до самостійної педагогічної діяльності відповідно до набуті кваліфікації, дається оцінка роботи за п'ятибальною системою, робиться висновок про можливість допуску ДР до захисту в ДЕК.

На кафедрах в узгодженні з дирекціями (деканатами) терміни проводяться попередній захист всіх ДР

Завідувач кафедри на підставі попереднього захисту та представлених студентом належним чином оформлених матеріалів (відгук наукового керівника, рецензії провідних фахівців) вирішує питання про допуск ДР до захисту в ДЕК. При цьому робиться відповідний запис на титульному листі ДР.

У випадку, коли завідувач кафедри не вважає можливим допустити студента до захисту дипломної роботи, це питання розглядається на засіданні кафедри за участю керівника ДР.

До початку роботи Державної екзаменаційної комісії ДР направляється на рецензію (не пізніше, ніж за 7 днів до захисту). Склад рецензентів затверджується директором інституту (деканом факультету) за поданням завідувача кафедри з числа досвідчених працівників навчальних і наукових установ, які мають відповідну кваліфікацію і працюють за фахом не менше 3-х років або викладачів даного навчального закладу, які не є керівниками дипломної роботи або консультантами з окремих питань.

Рецензія обов'язково має включати (Додаток Ж):

- висновки про відповідність змісту виконаної ДР дипломному завданню;
- об'єктивну характеристику розділів пояснювальної записки і оцінку їх якості;
- оцінку якості та характеристику графічної частини ДР;

- оцінку стилю викладу і грамотності тексту в ДР;
- перелік позитивних якостей ДР та її основних недоліків і помилок, якщо вони є;
- відгук про роботу в цілому й її відповідність загальним вимогам щодо ДР у вищому навчальному закладі освіти.

Наприкінці рецензії повинна бути оцінка ДР за чотирьох бальною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Рецензент підписує ДР, указавши при цьому місце роботи і посаду. Підписана рецензія скріплюється печаткою установи, де працює рецензент. Рецензія повертається в дирекцію (деканат) разом з відрецензованою роботою.

Студент має бути ознайомлений зі змістом рецензії не пізніше, як за 3 дні до захисту ДР.

Унесення змін у ДР після одержання рецензії не допускається.

Після ознайомлення з ДР, відгуком керівника і рецензіями директор (декан) приймає рішення про допуск студента до захисту ДР і передає роботу в Державну екзаменаційну комісію.

ДР для освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «спеціаліст» повинна мати по одній рецензії, а ДР студента магістратури – дві рецензії від різних науковців або практичних керівників.

8. ЗАХИСТ ДИПЛОМНИХ РОБІТ

8.1. Порядок захисту ДР

Захист ДР є формою перевірки рівня знань випускників і фактичної підготовленості його до роботи за фахом відповідно до вимог державного освітнього стандарту (освітньо-кваліфікаційної характеристики).

Захист ДР проводиться на відкритому засіданні Державної екзаменаційної комісії за обов'язковою участю голови, членів ДЕК і керівника ДР.

Голова державної екзаменаційної комісії призначається наказом Міністерства освіти і науки України за пропозицією ректора навчального вищого закладу з числа провідних фахівців освіти або вчених. До складу ДЕК можуть входити: директор інституту (декан факультету) або його заступник, завідувачі кафедр, професори та провідні доценти (викладачі) профілюючих кафедр, практичні працівники закладів освіти. Персональний склад членів ДЕК затверджується ректором не пізніше, як за місяць до початку роботи комісії.

До Державної екзаменаційної комісії перед початком захисту ДР директором (деканатом) подаються такі документи:

- наказ про затвердження персонального складу ДЕК;
- наказ про затвердження тем ДР;
- зведена відомість про виконання студентами навчального плану і одержані ними оцінки з теоретичних дисциплін на семестрових і державних іспитах, про складені заліки та оцінки за курсові роботи і педагогічну практику.

Для захисту ДР в Державну екзаменаційну комісію подають такі матеріали:

- виконану ДР;
- відгук наукового керівника ДР;
- рецензії (рецензія) на ДР.

Усі матеріали здаються секретарю ДЕК не пізніше, як за день до захисту.

Додатково до ДЕК можуть бути подані також інші матеріали: друківані статті автора ДР, зразки виготовленої ним наочності, прилади, програмні засоби, дипломи конкурсів студентських наукових робіт тощо.

Захист ДР на засіданні Державної екзаменаційної комісії студентом відбувається у вигляді усного викладу її основного змісту протягом 8-10 хвилин. Свою доповідь студент зобов'язаний супроводжувати наочними матеріалами: схемами, кресленнями, технологічними картами, таблицями, діаграмами, макетами, моделями, відеофільмами, демонструвати

комп'ютерні програми тощо. Вони повинні сприяти тому, щоб члени ДЕК одержали якнайповніше уявлення про зміст винесеної на захист ДР. По завершенні доповіді, члени ДЕК можуть ставити студенту запитання, пов'язані із змістом ДР, далі зачитуються висновок керівника про дипломну роботу і рецензія, науковий керівник оголошує свій відгук про студента-дипломника.

Оцінюючи ДР, необхідно враховувати:

— відображену в ДР обізнаність її автора з сучасним станом базової (фундаментальної), психологічної, педагогічної наук, теорією і методикою навчання відповідному предмету:

— якість оформлення роботи, грамотність викладу змісту у пояснювальній записці;

— можливість практичного застосування розроблених у ДР питань;

— зміст доповіді й аргументованість відповідей на запитання;

— виявлену під час захисту теоретичну і практичну підготовку студента;

— відгуки керівника ДР і рецензентів.

Результати захисту ДР визначаються оцінками «Відмінно», «Добре», «Задовільно» і «Незадовільно».

Рішення ДЕК про оцінку знань, виявлених у студента під час захисту дипломної роботи, а також про присвоєння випускнику відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня та видання йому диплома державного зразка приймається Державною екзаменаційною комісією на закритому засіданні відкритим голосуванням звичайною більшістю голосів членів комісії, котрі брали участь в засіданні. При однаковій кількості голосів думка голови є вирішальною.

Студенту, який захистив ДР, рішенням ДЕК присвоюється відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень (бакалавр, спеціаліст, магістр) і видається диплом державного зразка.

Студент, який виконав ДР, але одержав на захисті незадовільну оцінку, відраховується з вищого навчального закладу. Йому видається замість диплома академічна довідка про закінчення теоретично-практичного курсу навчання без присвоєння кваліфікації.

У випадку, коли захист ДР визнається незадовільним, ДЕК встановлює, чи може студент подати на повторний захист ту саму роботу з доопрацюванням, чи він зобов'язаний опрацювати нову тему, визначену відповідною кафедрою. Студент, який не захистив ДР, допускається до повторного захисту протягом трьох років після закінчення терміну навчання у вищому навчальному закладі.

Студенту, який з поважних причин не захищав дипломну роботу (що повинно бути підтверджено документально), ректором вищого навчального закладу може бути перенесений строк захисту на наступний термін роботи ДЕК із захисту ДР, але не більше, ніж на один рік.

ДР після захисту підлягає суворому обліку і зберігається на кафедрі в бібліотеці (архіві) вищого навчального закладу протягом трьох років, потім списується у встановленому порядку. Дипломнику дозволяється, за його бажанням, зняти копію зі своєї роботи. При необхідності передачі ДР навчальному закладу (установі, організації) для впровадження її в практику, з неї знімається копія за рахунок цього навчального закладу (установи, організації).

Виготовлені до ДР посібники у вигляді схем, креслень, технологічних карт, таблиць, діа- та кодопосібників, макетів, моделей, відеофільмів, комп'ютерних програм тощо передаються на відповідну кафедру для застосування в навчальному процесі.

8.2. Процедура прилюдного захисту ДР

Захист ДР відбувається на засіданні Державної екзаменаційної комісії прилюдно. Він має характер наукової дискусії з аналізом достовірності, обґрунтованості всіх висновків і рекомендацій наукового та практичного характеру, що містяться в ДР, і повинен проходити в обстановці високої вимогливості, принциповості, дотримання наукової етики

Свій виступ дипломник може подати у формі читання або переказу тексту доповіді, що має показати високий рівень теоретичної підготовки її автора, його ерудицію і здатність дохідливо викласти основні наукові результати проведеного дослідження. Тривалість доповіді 10-12 хв.

Доповідь починається зі звертання: «Вельмишановний пане голову! Шановні члени Державної екзаменаційної комісії! Шановні присутні!». Далі дипломник протягом 10-12 хв. викладає сутність наукової проблеми (завдання) і стан її вивчення, обґрунтовує актуальність, показує зв'язок проблеми (завдання) із плановими науково-дослідними роботами, розкриває мету свого дослідження.

Особливу увагу необхідно звернути на результати, одержані особисто автором (що запропоновано, узагальнено, одержано, здобуто, рекомендовано й ін.), та обґрунтування їхньої достовірності, новизни, практичну значущість.

Під час викладення запропонованих методів вирішення наукової проблеми (завдання) і наявних результатів потрібно зіставити їх з уже відомими

методами.

У заключній частині доповіді викладаються (зчитуються) основні результати і висновки ДР, їх реалізація, можливі шляхи наступного використання.

Для доведення висунутих положень та обґрунтування запропонованих рекомендацій під час виступу використовують додаткові графічні матеріали (схеми, таблиці, графіки, діаграми тощо). Можна також використовувати спеціально підготовлені слайди, комп'ютерну техніку, мультимедійний проєктор

Оскільки не лише зміст доповіді, а й характер її прочитання (чи переказу), впевненість у відповідях на поставлені запитання значною мірою визначають оцінку захисту, звернемо увагу на деякі правила публічного виступу.

Дуже важливо, щоб мовлення дипломника було ясным, граматично правильним, впевненим, що робить виступ зрозумілим і переконливим, не варто готувати спрощену доповідь. Навпаки, дипломник має зробити доповідь науковою, чітко аргументованою, а отже, зрозумілою широкій аудиторії фахівців.

Мовлення дипломника має бути виразним, що залежить від темпу, гучності та інтонації. Якість виступу різко знижується, коли говорять поквапливо, ковтаючи закінчення слів, або тихо і невиразно. Спокійна, некваплива, впевнена манера викладання матеріалу завжди імпонує слухачам.

Неприпустимо порушувати норми літературної вимови, зокрема, робити неправильні наголоси в словах.

І ще кілька порад, які допоможуть дипломникові добре прочитати текст доповіді:

- всі цифри в тексті записуйте лише словами, щоб не довелося – підраховувати кількість нулів і розрядів;
- підкреслюйте ключові слова, залишайте великі поля в процесі друкування, щоб можна було доповнити виступ своїми зауваженнями;
- повторюйте іменники, уникаючи займенників, використовуйте прості слова і розповідні речення, не переобтяжуйте текст складнопідрядними реченнями.

Необхідно зважати на вибір одягу, пози під час виступу, а також жести, міміку, манери, інші зовнішні форми поведінки. Елегантність, охайність в одязі сприяє прихильному ставленню до студентів членів ДЕК та інших присутніх на захисті.

Відповідати на запитання, членів ради і присутніх в залі потрібно лише за

суттю справи. Дипломникові треба виявляти скромність в оцінці своїх наукових результатів і тактовність стосовно тих, хто ставить запитання. Перед відповіддю на запитання необхідно його уважно вислухати до кінця, при можливості запитання варто записати. Бажано не вислуховувати всі запитання, а відповідати одразу на кожне, зокрема, передбачаючи, що чітка, логічна й аргументована відповідь на попереднє запитання може унеможливити наступне.

Вислухавши запитання, дипломник має подякувати члену ДЕК за нього словами: «Дякую за запитання, шановний ...! Дозвольте відповісти на Ваше запитання».

Оцінювання захищених дипломних робіт відбувається за закритому ДЕК за участю лише членів державної екзаменаційної комісії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балуха М. Г. основи наукових досліджень: Підручник для студ. екон. спец. вузів / М. Г. Балуха. – Київ: Вища школа, 1997. – 271 с.
2. Дипломні роботи з педагогічних дисциплін: методичні матеріали до написання дипломних робіт студентами стаціонарної та заочної форм навчання / упоряд. Г.С. Тарасенко, Г. Г. Кіт. – [3-е вид., зі змінами]. – Вінниця, ВДПУ, 2008. – 42 с.
3. Кіт Г. Г. Магістерська робота з педагогіки початкової освіти: навч.-метод. посіб. / Г. Г. Кіт, Г. С. Тарасенко. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2006. – 86 с.
4. Костюкевич В. М. Дипломна робота: структура, зміст, методика написання / В. М. Костюкевич. – Вінниця: ТОВ «Планер», 2005. – 213 с.
5. Кочетов А. Н. Культура педагогического исследования / А. Н. Кочетов. – [2-е изд.]. – Мн.: Ред. журн. «Адукацыя и выхование», 2006. – 312 с.
6. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / О. В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 192 с.
7. Курило В. С. Дисертаційна робота як форма педагогічного дослідження / В. С. Курило, В. К. Сидоренко, Г. В. Терещук. – Київ-Тернопіль, 2007. – 80 с.
8. Лудченко А. А. Основы научных исследований: учеб. пособие / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Приyman; под. ред. А. А. Лудченко. – К.: Знання, 2000. – 114 с.
9. Михайленко Л. Ф. Підготовка, виконання, оформлення курсових, дипломних та магістерських робіт з методики викладання математики / Л. Ф. Михайленко, О. І. матяш. – Вінниця, 2002. – 111 с.
10. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту: навч. пос. для студ. пед. навч. закл. / І. В. Мороз. – К., 1997. – 56 с.
11. Подоляк В. О. Як підготувати і захистити магістерську роботу з теорії і методики трудового та професійного навчання: навч. посібник / В. О. Подоляк, Р. С. Гуревич, В. С. Гаркушевський. – Вінниця: ВДПУ, 2006. – 62 с.
12. П'ятницька-Познякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. / І. С. П'ятницька-Познякова. – К., 2003. – 116 с.
13. Сорокин Н. А. Дипломные работы в педагогических вузах: учебное пособие для студ. пед. инст. / Н. А. Сорокин. – М.: Просвещение, 1986. – 128 с.
14. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – [5-е вид., стер.]. – К.: Знання, 2006. – 307 с.
15. Шут М. І. Методичні вказівки до підготовки виконання і захисту валіфікаційних (дипломних) робіт / М. І. Шут, В. П. Сергієнко, А. В. Касперський. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. – 37 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ВЗІРЕЦЬ ТИТУЛЬНОГО АРКУША ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

(повна назва педагогічного вищого навчального закладу)

(повна назва інституту (факультету) педагогічного вищого навчального закладу)

(повна назва кафедри) педагогічного вищого навчального закладу)

ДИПЛОМНА РОБОТА

студента освітньо-кваліфікаційного рівня _____
(бакалавр, спеціаліст, магістр)

Прізвище, ім'я та по батькові

Тема: « _____ »

Допущено до захисту на
засіданні ДЕК
Завідувач кафедри

« ____ » _____ 20 р.

Керівник _____

Консультант _____

Рецензенти _____

ВІННИЦЯ – 2010

Додаток Б

ЗРАЗОК ЗАВДАННЯ НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Факультет (інститут) _____

Кафедра _____

Спеціальність _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедрою _____

« _____ » _____ 20 р.

ЗАВДАННЯ

_____

(прізвище, ім'я, по батькові повністю)

1. Тема роботи _____

Затверджена наказом по університету від « _____ » _____ 20 р. № _____

2. Термін подання завершення роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____

_____

_____

_____

4. Перелік запитань, які підлягають розробці _____

_____

_____

_____

5. Дата видачі завдання _____

Керівник _____

Завдання прийняв до виконання _____

Додаток В

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№№ п/п	Назва етапів дипломної роботи	Строки виконання етапів роботи	Примітка

Студент-дипломник _____

Керівник роботи _____

Додаток Д

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

ГОЛОВІ

Державної екзаменаційної комісії № _____

Направляється студент _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

на захист дипломної роботи _____

(назва)

теми _____

Декан-директор (декан) інституту (факультету) _____

ДОВІДКА ПРО УСПІШНІСТЬ

Студент(ка) _____ за час навчання в інституті (факультеті)
(прізвище, ініціали)

з 20__ по 20__ рр повністю виконав(ла) навчальний план спеціальності з
такими оцінками:

відмінно _____ проц., добре _____ проц., задовільно _____ проц.

Методист інституту (факультету) _____

Додаток Е

ВИСНОВОК КЕРІВНИКА ПРО ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Студент(ка) Іванченко В.А. виконав дипломну роботу відповідно до завдання та плану роботи. Тема роботи актуальна, пов'язана з сучасними державними програмами та планами роботи відповідної кафедри. Дипломна робота носить завершений характер, виконана студентом самостійно, її результати носять оригінальний характер, мають характер новизни; розв'язання проблеми заснована на використанні сучасної наукової літератури. Результати роботи можуть бути використанні в педагогічній практиці.

Матеріал викладений в роботі носить логічний характер, факти аргументовані, робота написана гарною українською мовою. Тема повністю розроблена відповідно до змісту. Дипломна робота відповідає вимогам, що пред'являються до дипломних робіт ОКР «магістр».

Пропоную оцінити дипломну роботу оцінкою «відмінно».

Керівник _____

« _____ » _____ 20__ р.

ВИСНОВОК КАФЕДРИ ПРО ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Дипломна робота розглянута. Студент(ка) Іванченко В.А.
(прізвище, ініціали)

Може бути допущений до захисту в Державній екзаменаційній комісії

Зав. кафедрою теорії і методики технологічної та професійної освіти
(назва)

доц. Ковальов Ю.Г.
(підпис, прізвище, ініціали)

« _____ » _____ 20__ р.

Додаток Є

ВЗІРЕЦЬ

відгуку наукового керівника про студента ОКР (вибрати) «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» Іваненка Василя Анатолійовича, який підготував дипломну роботу на тему: «Інтеграція природничонаукових і професійно технічних дисциплін у підготовці фахівця з електротехнічних професій у ПТНЗ»

Випускник освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» Інституту математики, фізики і технологічної освіти Вінницького державного педагогічного університету Василь Анатолійович Іванченко протягом трьох років серйозно та ретельно досліджував проблему кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах і одержав цікаві результати, що є важливими для вдосконалення практики навчання у закладах профтехосвіти.

В.А Іванченко ґрунтовно оволодів методами науково-педагогічних досліджень у галузі професійної підготовки, виявив глибокі знання в цій галузі, а також у галузі суміжних наукових дисциплін. Діяльність дипломника характеризується серйозним підходом до справи: він виявив наполегливість, працелюбство, обізнаність, самостійність у розв'язанні дослідницьких завдань.

Про результати свого дослідження В.А. Іванченко доповідав на засіданні кафедри теорії і методики технологічної та професійної освіти, має наукові публікації.

В.А. Іванченко повністю підготовлений до подальшої наукової та методичної роботи в галузі професійної педагогіки, теорії і методики технологічної та професійної освіти.

Дипломна робота носить оригінальний, самостійний і завершений характер. Роботу В.А. Іванченка можна рекомендувати до захисту на засіданні Державної екзаменаційної комісії.

Науковий керівник

проф. Гуревич Р.С.

Додаток Ж

ВЗІРЕЦЬ

Рецензія на дипломну роботу студента ОКР (вибрати) «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» Василя Анатолійовича Іванченка на тему «Інтеграція природничо-наукових і професійно-технічних дисциплін у підготовці фахівця з електрорадіотехнічних професій у ПТНЗ»

Актуальність дослідження В.А. Іванченка зумовлена розглядом проблеми інтеграції, теоретичного осмислення інтегративних тенденцій у сучасній дидактиці професійно-технічної освіти.

Дипломна робота містить вступ, три розділи, висновки до розділів загальні висновки, додатки, список використаних джерел.

У вступі наведено відомості про мету і завдання роботи, дослідницьку гіпотезу, об'єкт і предмет дослідження, схарактеризовано наукову новизну та практичну значимість дослідження, апробацію результатів.

У першому розділі проведено історично-філософський аналіз сучасного стану проблеми, обґрунтування напрямів розвитку інтегративних ідей у професійно-технічній освіті.

Другий розділ присвячений аналізу дидактичної системи з точки зору інтерактивного підходу до структурування змісту навчального матеріалу, на основі чого обґрунтована доцільність інтегративного навчання в ПТНЗ, виводяться принципи структурування знань, конкретизуються критерії відбору змісту навчального матеріалу з урахуванням ідей інтеграцій. Визначено основні вимоги до організаційного та методичного забезпечення інтегративного навчання природничо-науковим (фізика) і професійно-технічним (радіоелектроніка) дисциплінам.

Третій розділ «Педагогічний експеримент» містить опис методики експериментальної роботи. Обґрунтовуються завдання та методи проведення експерименту, способи обробки та аналізу його результатів, подаються результати констатувального та формувального експерименту.

Висновки в цілому базуються на результатах дослідження та відображають його суть.

Можна стверджувати, що в дипломній роботі проаналізована проблема інтеграції знань учнів ПТНЗ; доведена необхідність використання й єдності інтегративного та знаннєвого підходів до структурування змісту освіти;

уточнено критерії відбору змісту навчання в контексті інтеграції, виявлено вплив інтеграції знань на їх основні параметри, розроблено методику інтегративного навчання фізики та радіоелектроніки, обґрунтовано вимоги до навчального посібника з фізики.

Разом з тим у дипломній роботі В.А. Іванченка є й певні недоліки.

1. Дипломник мав би проаналізувати, хоча б і коротко, досвід зарубіжних країн у справ інтеграції навчання.

2. Треба було показати можливості інтеграції знань в навчальних закладах інших типів і рівнів акредитації.

3. У тексті дипломної роботи мають місце повтори.

4. У роботі наявні граматичні та стилістичні огріхи.

Загалом, аналіз дипломної роботи В.А. Іванченка на тему «Інтеграція природничо-наукових і професійно-технічних дисциплін у підготовці фахівця з електрорадіотехнічних професій у ПТНЗ» дає підстави стверджувати, що робота є кваліфікаційною, завершеною, самостійною працею, відповідає вимогам до дипломних робіт ОКР «магістр».

Заслуговує оцінки «відмінно».

Рецензент

Петрук В.А., д. пед. наук,
проф. ВНТУ

ПАМ'ЯТКА РЕЦЕНЗЕНТУ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Одержавши дипломну роботу, рецензент зобов'язаний уважно прочитати пояснювальну записку та продивитись ілюстративні матеріали. У разі потреби рецензент може зустрітись з дипломником і з'ясувати всі питання, що виникли у нього під час ознайомлення із дипломною роботою. Під час цієї зустрічі рецензент знайомить студента із зауваженнями і недоліками дипломної роботи, які, на його думку мають місце в дипломній роботі.

Обсяг рецензії не обмежується. Вона повинна бути конкретною і лаконічною. Письмова рецензія на дипломну роботу повинна містити її всебічну об'єктивну характеристику.

На початку рецензії зазначається тема дипломної роботи, вказується хто її автор і в якому вищому навчальному закладі вона виконана. Далі у рецензії відображається:

1) загальна кількісна характеристика всіх частин дипломної роботи (кількість сторінок пояснювальної записки, кількість аркушів з ілюстративними матеріалами, що і в якій кількості становить її практичну частину);

2) аналіз відповідності змісту виконаної дипломної роботи дипломним завданням і повноти виконання окремих її частин;

3) характеристику розділів пояснювальної записки і оцінку їх якості, відповідність викладених у пояснювальній записці матеріалів до сучасних підходів і парадигм;

4) якісну оцінку розуміння дипломником психолого-педагогічних та методичних проблем навчання учнів чи студентів;

5) характеристику наведеного в пояснювальній записці аналізу літературних джерел, оцінка його глибини і всебічності;

6) правильність виконаних у пояснювальній записці проектно-розрахункових робіт;

7) характеристику графічної частини дипломної роботи, оцінку її якості та відповідність оформлення чинним державним стандартам і нормативним положенням;

8) оцінку стилю викладу і грамотності тексту в дипломній роботі;

9) перелік позитивних якостей дипломної роботи, найбільш удалих і цікавих її сторін;

10) перелік основних недоліків і помилок, якщо вони є в дипломній роботі;

11) відгук про роботу в цілому і її відповідність загальним вимогам до дипломних робіт у вищому навчальному закладі;

12) оцінка дипломної роботи за чотирьохбальною системою («Відмінно», «Добре», «Задовільно», «Незадовільно»).

Указуючи на помилки та недоліки, рецензент зобов'язаний висловити власну точку зору на причини, що призвели до їх появи в дипломній роботі. Помилки та недоліки можуть бути не тільки наслідком неуважності чи недбалості дипломника, а й недостатнього рівня його підготовки.

Підпис рецензента засвідчується печаткою за місцем його роботи.

Додаток И

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ДЖЕРЕЛ, ЯКИЙ НАВОДЯТЬ У ДИПЛОМНІЙ РОБОТІ†

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Василій Великий. Гомілії / Василій Великий ; [пер. з давньогрец. Л. Звонська]. – Львів : Свічадо, 2006. – 307 с. – (Джерела християнського Сходу. Золотий вік патристики IV-V ст. ; № 14). 2. Коренівський Д. Г. Дестабілізуючий ефект параметричного білого шуму в неперервних та дискретних динамічних системах / Коренівський Д. Г. – К. : Ін-т математики, 2006. – 111 с. – (Математика та її застосування) (Праці / Ін-т математики НАН України ; т. 59). 3. Матюх Н. Д. Що дорожче срібла-золота / Наталія Дмитрівна Матюх. – К. : Асамблея діл. кіл. : Ін-т соц. іміджмейкінгу, 2006. – 311 с. – (Ювеліри України ; т. 1). 4. Шкляр В. Елементал : [роман] / Василь Шкляр. – Львів : Кальварія, 2005. – 196, [1] с. – (Першотвір).
Два автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Матяш І. Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині : історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. – К. : Києво-Могилян. акад., 2005. – 397, [1] с. (Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична» : вип. 1). 2. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. – К. : Прецедент, 2006. – 93 с. – (Юридична бібліотека. Бібліотека адвоката) (Матеріали до складання кваліфікаційних іспитів для отримання Свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю ; вип. 11). 3. Суберляк О. В. Технологія переробки полімерних та композиційних матеріалів : підруч. [для студ. виш. навч. закл.] / О. В. Суберляк, П. І. Баштанник. – Львів : Растр-7, 2007. – 375 с.
Три автори Чотири автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Акофф Р. Л. Идеализированное проектирование: как предотвратить завтрашний кризис сегодня. Создание будущей организации / Акофф Р. Л., Магидсон Д., Эддисон Г. Д. ; пер. с англ. Ф. П. Тарасенко. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2007. – XI, III, 265 с. 2. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [Вітвицький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А.]. – К. : НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2006. – 106 с. – (Бібліотека спеціаліста АПК. Економічні нормативи). 3. Механізація переробної галузі агропромислового комплексу : [підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл.] / О. В. Гвоздев, Ф. Ю. Ялпачик, Ю. П. Рогач, М. М. Сердюк. – К. : Вища освіта, 2006. –

† Бюлетень ВАК. – 2008. – №3. С. 9-13

	478, [1] с. – (ПТО: Професійно-технічна освіта).
П'ять і більше авторів	<p>1. Психологія менеджмента / [Власов П. К., Липницький А. В., Лушкіна І. М. і др.]; под ред. Г. С. Никифорова. – [3-е изд.]. – Х. : Гуманитар. центр, 2007. – 510 с.</p> <p>2. Формування здорового способу життя молоді : навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / [Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін.]. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. – 115 с. – (Серія «Формування здорового способу життя молоді»: у 14 кн., кн. 13).</p>
Без автора	<p>1. Історія Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря / [авт. тексту В. Ключ]. – К. : Грані-Т, 2007. – 119 с. – (Грані світу).</p> <p>2. Воскресіння мертвих : українська барокова драма : антологія / [у порядку в. ст., пер. і прим. В. О. Шевчук]. – К. : Грамота, 2007. – 638, [1] с.</p> <p>3. Тіло чи особистість? Жіноча тілесність у вибраній малій українській прозі та графіці кінця ХІХ – початку ХХ століття : [антологія / упоряд.: Л. Таран, О. Лагутенко]. – К. : Грані-Т, 2007. – 190, [1] с.</p> <p>4. Проблеми типологічної та квантитативної лексикології : [зб. наук. праць / наук. ред. Каліушенко В. та ін.]. – Чернівці: Рута, 2007. – 310 с.</p>
Багатотомний документ	<p>1. Історія Національної академії наук України, 1941-1945 / [упоряд. Л. М. Яременко та ін.]. – К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. – (Джерела з історії науки в Україні). Ч. 2 : Додатки – 2007. – 573, [1] с.</p> <p>2. Межгосударственные стандарты : каталог в 6 т. / [сост. Ковалева И. В., Рубцова Е. Ю.; ред. Иванов В. Л.]. – Львов : НТЦ «Леонорм-Стандарт», 2005–. – (Серія «Нормативная база предприятия»). Т. 1. – 2005. – 277 с.</p> <p>3. Дарова А. Т. Неисповедимы пути Господни... : (Дочь врага народа) : трилогия / А. Дарова. – Одесса : Астропринт, 2006–. – (Сочинения : в 8 кн. / А. Дарова ; кн. 4).</p> <p>4. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : Особенная часть : в 6 т. / Н. П. Кучерявенко. – Х. : Право, 2002 – Т. 4: Косвенные налоги. – 2007. – 534 с.</p> <p>5. Реабілітовані історією. Житомирська область : [у 7 т.]. – Житомир : Полісся, 2006. – (Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією»: у 27 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). Кн. 1 / [обл. редкол.: Синявська І. М. (голова) та ін.]. – 2006. – 721, [2] с.</p> <p>6. Бондаренко В. Г. Теорія ймовірностей і математична статистика. Ч. 1 / В. Г. Бондаренко, І. Ю. Канівська, С. М. Парамонова. – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – 125 с.</p>
Матеріали конференцій, з'їздів	<p>1. Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу : матеріали Всеукр. конф. молодих учених-аграрників [«Молодь України і аграрна реформа»], (Харків, 11-13 жовт. 2000 р.) / М-во аграр. політики, Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х. : Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2000. – 167 с.</p> <p>2. Кібернетика в сучасних економічних процесах : зб. текстів виступів на республік. міжвуз. наук.-практ. конф. / Держкомстат</p>

	<p>України. Ін-т статистики, обліку та аудиту. – К. : ІСОА, 2002. – 147 с.</p> <p>3. Матеріали ІХ з'їзду Асоціації українських банків, 30 червня 2000 р. інформ. бюл. – К. : Асоц. укр. банків, 2000. – 117 с. – (Спецвип. : 10 років АУБ).</p> <p>4. Оцінка й обґрунтування продовження ресурсу елементів конструкцій : праці конф., 6-9 черв. 2000 р., Київ. Т. 2 / відп. ред. В. Т. Трошенко. – К. : НАН України. Ін-т пробл. міцності, 2000. – С. 559–956, XIII. [2] с. – (Ресурс 2000).</p> <p>5. Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій : зб. наук. праць / наук. ред. В. І. Моссаковський. – Дніпропетровськ : Навч. кн., 1999. – 215 с.</p> <p>6. Ризикологія в економіці та підприємстві : зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 берез. 2001 р. / М-во освіти і науки України. Держ. податк. адмін. України [та ін.]. – К. : КНЕУ : Акад. ДПС України, 2001. – 452 с.</p>
Препринти	<p>1 Шиляев Б. А. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ/ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов / Шиляев Б. А., Восводин В. Н. – X. : ННЦ ХФТИ, 2006. – 19 с. – (Препринт / НАН Украины. Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»: ХФТИ 2006-4).</p> <p>2 Панасюк М. І. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами / Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. – Чорнобиль : Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. – 7. [1] с. – (Препринт / НАН України. Ін-т пробл. безпеки АЕС ; 06-1).</p>
Депоновані наукові праці	<p>1. Социологическое исследование малых групп населения / В. И. Иванов [и др.] ; М-во образования Рос. Федерации. Финансовая академия. – М., 2002. – 110 с. – Деп. В ВИНТИ 13.06.02, № 145432.</p> <p>2. Разумовский В. А. Управление маркетинговыми исследованиями в регионе / В. А. Разумовский, Д. А. Андреев. – М., 2002. – 210 с. – Деп. в ИНИОН Рос. акад. наук 15.02.02, № 139876.</p>
Словники	<p>1. Географія : словник-довідник / [авт.-уклад. Ципін В. П.]. – X. : Халімон, 2006. – 175, [1] с.</p> <p>2. Тимошенко З. І. Болонський процес в дії : словник-довідник основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у вищ. навч. закл. / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко. – К. : Європ. ун-т, 2007. – 57 с.</p> <p>3. Українсько-німецький тематичний словник / [уклад. Н. Яцко та ін.]. – К. : Карпенко, 2007. – 219 с.</p> <p>4. Європейський Союз : словник-довідник / [ред.-упоряд. М. Марченко]. – 2-ге вид., оновл. – К. : К.І.С., 2006. – 138 с.</p>
Атласи	<p>1. Україна : екол.-геогр. атлас : присвяч. всесвіт. дню науки в ім'я миру та розвитку згідно з рішенням 31 сесії ген. конф. ЮНЕСКО / [наук. редкол.: С. С. Куруленко та ін. ; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України [та ін.]. – К. : Варта, 2006. – 217, [1] с.</p> <p>2. Анатомія пам'яті : атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам'яті : посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В.</p>

Законодавчі та нормативні документи	<p>Д. Маковецький. – 2-ге вид., розшир. та доповн. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 218 с.</p> <p>3. Куерда Х. Атлас ботаніки / Хосе Куерда ; [пер. з ісп. В. Й. Шовкун]. – Х. : Ранок, 2005. – 96 с.</p> <p>1. Кримінально-процесуальний кодекс України : за станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 207 с. – (Бібліотека офіційних видань).</p> <p>2. Медицина статистика : зб. нормат. док. / упоряд. та голов. ред. В. М. Заболотько. – К. : МНІАЦ мед. статистики : Медінформ, 2006. – 459 с. – (Нормативні директивні правові документи).</p> <p>3. Експлуатація, порядок і терміни перевірки запобіжних пристроїв посудин, апаратів і грубопроводів теплових електростанцій : СОУ-П ЕЕ 39.501:2007. – Офіц. вид. – К. : ГРІФРЕ : М-во палива та енергетики України, 2007. – VI, 74 с. – (Нормативний документ).</p>
Стандарти	<p>1. Графічні символи, що їх використовують на устаткуванні. Показчик та огляд (ISO 7000:2004, IDT) : ДСТУ ISO 7000:2004. – [Чинний від 2006-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2006. – IV, 231 с. – (Національний стандарт України).</p> <p>2. Якість води. Словник термінів : ДСТУ ISO 6107-1:2004 – ДСТУ ISO 6107-9:2004. – [Чинний від 2005-04-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2006. – 181 с. – (Національні стандарти України).</p> <p>3. Вимоги щодо безпечності контрольно-вимірювального та лабораторного електричного устаткування. Частина 2-020. Додаткові вимоги до лабораторних центрифуг (EN 61010-2-020:1994, IDT) : ДСТУ EN 61010-2-020:2005. – [Чинний від 2007-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – IV, 18 с. – (Національний стандарт України).</p>
Каталоги	<p>1. Межгосударственные стандарты : каталог : в 6 т. / [сост. Ковалева И. В., Павлюкова В. А. ; ред. Иванов В. Л.]. – Львов : НТЦ «Леонорм-стандарт», 2006. – (Серия «Нормативная база предприятия»). Т. 5. – 2007. – 264 с. Т. 6. – 2007. – 277 с.</p> <p>2. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : каталог-довідник / [авт. упоряд. М. Зобків та ін.]. – Львів : Новий час, 2003. – 160 с.</p> <p>3. Університетська книга : осінь, 2003 : [каталог]. – [Суми : Унів. кн., 2003]. – 11 с.</p> <p>4. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Горницкая И. П., Ткачук Л. П. – Донецк : Лебедь, 2005. – 228 с.</p>
Бібліографічні і показники	<p>1. Куц О. С. Бібліографічний показчик та анотації кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Львівського державного університету фізичної культури у 2006 році / О. Куц, О. Вацеба. – Львів : Укр. технології, 2007. – 74 с.</p> <p>2. Систематизований показчик матеріалів з кримінального права, опублікованих у Віснику Конституційного Суду України за 1997 – 2005 роки / [уклад. Кириш Б. О., Потлань О. С.]. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 11 с. – (Серія: Бібліографічні довідники ; вип. 2).</p>
Дисертації	<p>1. Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси: дис. ... доктора фіз.-мат. наук : 01.03.02 / Петров Петро Петрович. – К.,</p>

	2005. – 276 с.
Автореферати дисертацій	1. Новосад І. Я. Технологічне забезпечення виготовлення секцій робочих органів гнучких гвинтових конвеєрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.02.08 „Технологія машинобудування» / І. Я. Новосад. – Тернопіль, 2007. – 20, [1] с. 2. Нгуген Ші Данг. Моделювання і прогнозування макроекономічних показників в системі підтримки прийняття рішень управління державними фінансами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 „Автоматиз. системи упр. та прогрес. інформ. технології» / Нгуген Ші Данг. – К., 2007. – 20 с.
Авторські свідоцтва	1. А. с. 1007970 СССР, МКИ ¹ В 25 J 15/00. Устройство для захвата неориентированных деталей типа валов / В. С. Ваулин, В. Г. Кемайкин (СССР). – № 3360585/25-08 ; заявл. 23.11.81 ; опубл. 30.03.83. Бюл. № 12.
Патенти	1. Пат. 2187888 Российская Федерация, МПК ⁷ Н 04 В 1/38, Н 04 J 13/00. Приемопередающее устройство / Чугаев В. И. ; заявитель и патентообладатель Воронеж. науч.-исслед. ин-т связи. – № 2000131736/09 ; заявл. 18.12.00 ; опубл. 20.08.02, Бюл. № 23 (И ч).
Частина книги, періодичного, продовжуваного видання	1. Козіна Ж. Л. Теоретичні основи і результати практичного застосування системного аналізу в наукових дослідженнях в області спортивних ігор / Ж. Л. Козіна // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – № 6. – С. 15–18, 35–38. 2. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 14–17. 3. Валькман Ю. Р. Моделирование НЕ-факторов – основа интеллектуализации компьютерных технологий / Ю. Р. Валькман, В. С. Быков, А. Ю. Рыхальский // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2007. – № 1. – С. 39–61. 4. Ма Шуїн. Проблеми психологічної підготовки в системі фізкультурної освіти / Ма Шуїн // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – № 5. – С. 12–14. 5. Регіональні особливості смертності населення України / Л. А. Чепелевська, Р. О. Моїсеєнко, Г. І. Баторшина [та ін.] // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2007. – № 1. – С. 25–29. 6. Валова І. Нові принципи угоди Базель II / І. Валова ; пер. з англ. Н. М. Середи // Банки та банківські системи. – 2007. – Т. 2, № 2. – С. 13–20. 7. Зеров М. Поетична діяльність Куліша // Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка : (нарис з новітнього укр. письменства) : статті / Микола Зеров. – Дрогобич, 2007. – С. 245–291. 8. Третьяк В. В. Возможности использования баз знаний для проектирования технологии взрывной штамповки / В. В. Третьяк, С. А. Стадник, Н. В. Калайтан // Современное состояние использования импульсных источников энергии в промышленности : междунар. науч.-техн. конф., 3-5 окт. 2007 г. :

	тезиси докл. – X., 2007. – С. 33. 9. Чорний Д. Миське самоврядування: тягарі проблем. принади цивілізації / Д. М. Чорний // По лівий бік Дніпра. проблеми модернізації міст України : (кінець XIX – початок XX ст. / Д. М. Чорний. – X., 2007. – Розд. 3. – С. 137–202.
Електронні ресурси	1. Богомольний Б. Р. Медицина екстремальних ситуацій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. мед. вузів III – IV рівнів акредитації / Б. Р. Богомольний, В. В. Кононенко, П. М. Чуєв. – 80 Min / 700 MB. – Одеса : Одес. мед. ун-т, 2003. – (Бібліотека студента-медика) – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера. 2. Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти [Електронний ресурс] : за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України ; ред. О. Г. Осауленко. – К. : Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. 3. Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті: (підсумки 10-ї Міжнар. конф. „Крим-2003») [Електронний ресурс] / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібліотечний вісник – 2003. – № 4. – С. 43. – Режим доступу до журн. : http://www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm .

Примітки:

1. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

2. Опис складається з елементів, які поділяються на обов'язкові та факультативні. У бібліографічному описі можуть бути тільки обов'язкові чи обов'язкові та факультативні елементи. Обов'язкові елементи містять бібліографічні відомості, які забезпечують ідентифікацію документа. Їх наводять у будь-якому описі.

Проміжки між знаками та елементами опису є обов'язковими і використовуються для розрізнення знаків граматичної і приписаної пунктуації.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
1. Загальні положення.....	5
2. Використання методів науково-педагогічного дослідження в процесі виконання дипломних робіт.....	15
3. Тематика і зміст дипломних робіт.....	30
3.1. Мета дипломної роботи.....	36
3.2. Завдання дипломної роботи.....	36
3.3. Вимоги до дипломної роботи.....	37
4. Організація і порядок виконання дипломної роботи.....	39
5. Оформлення дипломної роботи.....	41
6. Загальні вимоги до оформлення дипломної роботи.....	51
7. Порядок представлення дипломних робіт до захисту в Державній екзаменаційній комісії.....	58
8. Захист дипломних робіт.....	60
8.1. Порядок захисту ДР.....	62
8.2. Процедура прилюдного захисту ДР.....	62
Список використаних і рекомендованих джерел.....	65
<i>Додаток А</i> Взірець титульного аркуша дипломної роботи.....	66
<i>Додаток Б</i> Зразок завдання на дипломну роботу.....	67
<i>Додаток В</i> Календарний план дипломної роботи.....	68
<i>Додаток Д</i> Направлення дипломної роботи на захист.....	69
<i>Додаток Е</i> Висновок керівника та кафедри про дипломну роботу.....	70
<i>Додаток Є</i> Взірець відзиву наукового керівника про студента-дипломника.....	71
<i>Додаток Ж</i> Пам'ятка рецензенту дипломної роботи.....	72
<i>Додаток З</i> Взірець рецензії на дипломну роботу.....	74
<i>Додаток И</i> Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дипломній роботі.....	75

Навчально-методичне видання

ГУРЕВИЧ Роман Семенович, СИДОРЕНКО Віктор Константинович,
КАДЕМІЯ Майя Юхимівна

ЯК ПІДГОТУВАТИ І ЗАХИСТИТИ ДИПЛОМНУ РОБОТУ?

*для студентів педагогічних вищих навчальних закладів
очної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів
«бакалавр-спеціаліст-магістр»*

Комп'ютерний набір Л.А. Любарська

Оригінал-маркет В.П. Король

Технічний редактор – Т.Д. Русол

Г 95

Гуревич Р.С. Як підготувати і захистити дипломну роботу? (для студентів педагогічних вищих навчальних закладів очної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр-спеціаліст-магістр»)/ Р.С. Гуревич, В.К.Сидоренко, М.Ю. Кадемія. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010 – 80 с.

Здано до друку 12 березня 2010р.

Підписано до друку 15 березня 2010 р.

Формат 60x80/16.

Папір офсетний. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. др.арк.5

Наклад 300 прим.

Відруковано з оригінал-макету замовника

ТОВ фірма «Планер»

м.Вінниця, вул. Визволення, 2/18

тел.: (0432) 52-08-64, 52-08-65